

GONDOLATOK AZ ÁLLAM
BÜNTETŐHATALMÁNAK
ALKOTMÁNYOS KORLÁTAIRÓL

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A
VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS SZABADSÁGÁRA

Jelige: Gloria in excelsis Deo!

Tartalom

Tartalom	2
Előszó.....	3
Az állam büntetőhatalmának korlátai	5
I. Abszolút korlát: az élethez és emberi méltósághoz való jog.....	5
II. Véleménynyilvánítás szabadsága	5
1. A gyűlöletbeszédről	7
1.1. A Btk. és a gyűlöletbeszéd	8
1.2. 30/1992. (V. 26.) AB határozat	10
1.3. A Btk. és a gyűlöletbeszéd II.....	14
1.4. 12/1999. (V. 21.) AB határozat	15
1.5. A Btk. és a gyűlöletbeszéd III.	19
1.6. 18/2004. (V. 25.) AB határozat	21
1.7. A Btk. és a gyűlöletbeszéd IV.	26
1.8. 95/2008. (VII. 3.) AB határozat.....	29
2. Az önkényuralmi jelképek használatáról	34
2.1. Politikai véleménynyilvánítás a Vajnai ügy kapcsán	37
Záró gondolatok	41
Irodalomjegyzék.....	43

Mottó: „A büntetőjog társadalmi rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós záróköve legyen.”

(Szabó András)¹

Előszó

Az állam büntetőhatalmának gyakorlása mindig is fontos elemet képviselt az állami funkciók között, ugyanis az, hogy a bűnt büntetésnek kell követnie, több évezredes hagyományra nyúlik vissza, és tulajdonképpen az állam a legalapvetőbb feladatát látja el, mikor büntetést szab ki.

A drámairodalomban például már több mint 2500 éve így fogalmazódott ez meg Aiszkhülosz, Euripidész és Szophoklész tragédiájában: „Ha a bűnt nem követi büntetés, nincs többé törvény. S, ha nincs törvény, a világ sem világ, az ember sem ember” – mondja az Elektrában Oresztész, de nemcsak mondja, hanem hiszi is kezdettől fogva.

Tehát ez azt jelenti, hogy az emberek felett hatalommal rendelkező személy vagy szervezet azt az üzenetet közvetíti a szó szoros vagy átvitt értelemben vett alattvalói számára, hogy vannak olyan parancsok vagy tilalmak, amelyekhez mindenkinek tartania kell magát, azaz ezek íratlan (vagy a történelem későbbi időszakaiban már írásban is rögzített) szabályok áthághatatlanok. Amennyiben azonban valaki ezeket a tabukat a tilalom ellenére megsérti, annak közhatalmi rosszallással kell szembenéznie.²

Beláthatjuk, hogy az állam csak akkor tudja a közrendet és a közbiztonságot, illetve a jog uralmát, és annak érvényesítését fenntartani, ha büntetőhatalmát gyakorolja.³ Ahogy a mottóban is olvasható: a büntetőjog „a jogrendszer egészének szankciós záróköve” kell, hogy legyen, amiből következtethetünk a büntetés céljára. Különböző nézetek léteznek erre

¹ 23/1990. (X. 31.) AB határozat közzétéve a Magyar Közlöny 1990. évi 107. számában (Szabó András különvéleménye).

² Irk Ferenc: A rizikótársadalom csapdái, a büntetőhatalom lehetőségeinek korlátai. In: Studia in honorem András Szabó. Bp.: Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK, 2008. 85. p

³ Hack Péter: A büntetőhatalom függetlensége és számonkérhetősége. Bp.: Magyar Közlöny Lap- és Kvk. 2008. 349. p

vonatkozóan. A törvényi szabályozásban a következőképp van deklarálva a büntetés célja: „A büntetés célja a társadalom védelme érdekében, annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el.”⁴ Ez azt fejezi ki, hogy a büntetésnek van egy végső célja, ami nem más, mint a társadalom védelme. És ennek kapcsán beszélhetünk két közvetlen célról is: egyrészt annak megelőzése, hogy maga az elkövető újból bűncselekményt kövessen el (ún. speciális prevenció), másrészt, hogy bárki más a jövőben büntetőjog-ellenes magatartást tanúsítson (ún. generális prevenció).⁵

A XXI. században a büntetőjog arra törekszik, hogy az emberek egyenlő méltósága és szabadsága mellett a biztonságot és békét is biztosítsa, illetve ha ez megbomlott, azt helyreállítsa. Tehát az igazságosság megvalósításán túlmutató szerepe is van a büntetőjognak. Elsősorban a társadalmi béke helyreállítása érdekében a cselekménnyel sérült szabadságjogokat kell megerősítenie, akár a történt jogsértés formális helytelenítése révén is, az egyes büntetésekre való ráhatással, másrészt az egész társadalomra való ráhatással. Napjainkban már nem mulasztható el, hogy jóvátételt kell nyújtani a jogaiban megsértett áldozatnak.⁶

Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy az állam meddig mehet el büntetőhatalmának korlátozásában, milyen mértékben korlátozhatja a véleménynyilvánítás szabadságát. A vizsgálat alapjául a gyűlöletbeszéd tárgykörében született alkotmánybírósági határozatokat használtam fel. Az elemzett alkotmánybírósági határozatok még az 1949. évi XX. törvényre [továbbiakban: Alkotmány] épültek. A közelmúltban az Alkotmánybíróság fontos elvi tételeket rögzített a korábbi döntései alkalmazhatóságáról: az AB „...az újabb ügyekben felhasználhatja azokat az érveket, amelyeket az Alaptörvény hatályba lépése előtt hozott korábbi határozata az akkor elbírált alkotmányjogi kérdéssel összefüggésben tartalmazott, feltéve, hogy az Alaptörvény konkrét – az előző Alkotmányban foglaltakkal azonos vagy hasonló tartalmú – rendelkezései és értelmezési szabályai alapján ez lehetséges”.⁷ Az Alkotmányon alapuló alkotmánybírósági döntések tehát irányadók az Alaptörvényt értelmező döntésekben is.

⁴ Btk. 37. §

⁵ Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés filozófiája és kortárs jogelméleti kérdései. Bp.: Rejtjel, 2008. 287. p.

⁶ Vokó György: Bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban, kézirat. 2010. 4-5. p

⁷ 22/2012. (V. 11.) AB határozat közzétéve a Magyar Közlöny 2012. évi 57. számában: Az Alaptörvény E) cikk (2) és (4) bekezdése értelmezéséről. 9737. p

Az állam büntetőhatalmának korlátai

I. Abszolút korlát: az élethez és emberi méltósághoz való jog

Az élethez és emberi méltósághoz való jog elsődlegességét a magyar Alkotmány és az Alkotmánybíróság kapcsolódó határozatai is biztosítják. Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint e jog abszolút és korlátozhatatlan, az összes többi alapjog forrását és feltételét adja, vagyis más alapjog érvényesülése miatt az élethez és emberi méltósághoz való jog nem szenvedhet csorbát.⁸ Így, természetesen az alapjog-korlátozás általános szükségességi-arányossági tesztje e jog esetében nem alkalmazható.

II. Véleménynyilvánítás szabadsága

Mint az élethez és emberi méltósághoz való jog, úgy a véleménynyilvánításhoz való jog is kitüntetett helyet foglal el az alapjogi katalógusban. A két jognak egymás mellett, egymást kiegészítve kell élnie. Ha a társadalom egy csoportja valamelyik jogát visszaélészerűen gyakorolja, akkor erre a jogalkotónak felelnie kell. Azonban az alapjogot érintő büntetőjogi korlátozás csak akkor állhatja ki az alkotmányosság próbáját, ha valamely más alapjog sérelmének megelőzésére törekszik. Ez következik a jogállamiság elvéből, ami annyit jelent, hogy az államnak a jog uralma alatt kell állnia, csakis a jog keretei között működhet. Az Alkotmánybíróság már 1991-ben, mintegy elvi élel kimondta, hogy a jogállamiság egyik alapvető követelménye, hogy a közhatalommal rendelkező szervek a jog által meghatározott szervezeti keretek között, valamint a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki a tevékenységüket.⁹ E korlátokat tulajdonképpen maga az Alkotmány/Alaptörvény mondja ki. Mindezt az Alkotmánybíróság több határozatában is elemezte, és arra jutott, hogy az államszervezet demokratikus működésének fokmérője az, ha elsődleges értéként kezeli a szabadságjogok tiszteletben tartását és védelmét. Ebből következően tény, hogy „egy szabadságjog megsértése ugyanolyan súlyú indok lehet az államszervezet demokratikus működése zavarának megállapítására, mint az intézmények tevékenységének fennakadása”.¹⁰

⁸23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88-114.

⁹ Az Alkotmányhoz fűzött kommentár, Complex CD jogtár.

¹⁰ 36/1992 (VI. 10.) AB határozat, ABH 1992, 207, 216.

A szólásszabadság vizsgálata során felmerül az a kérdés, hogy meddig mehet el a jogalkotó a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozásában? Tulajdonképpen két érdek csap össze, az egyik az, amit a jogalkotó védeni akar, a másik pedig az alapjogvédelem, tehát az Alkotmányban/Alaptörvényben deklaráltak.¹¹

Az Alkotmánybíróság kifejtette, a véleménynyilvánítás szabadsága a kommunikációs alapjogok anyajogaként funkcionál, amely által érhető el az, hogy a káros és az építő gondolatok, vélemények ütköztetése útján kikristályosodhasson a társadalmilag elvárt, elfogadható eszme. Mindez azonban csak abban az esetben lehet igaz, ha az egymással kommunikáló két fél azonos erőviszonyt képviselve folytat eszmecserét egymással. Éppen ezért nem lehet mindenkor a kommunikációs alapjogok korlátozhatatlanságából kiindulni, hiszen határukat az arra a kérdésre adott válasz jelöli ki, hogy milyen határig igazolható az egyén szabadságának terjedelme, és hol az a pont, amikor e jog gyakorlása másokat emberi méltóságukban durván sért. Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint a véleménynyilvánítás szabadságának határait négy érték mentén kell megvonni; ezek az állam érdekei, a társadalom érdekei, az egyes társadalmi csoportok érdekei, valamint az egyéni érdek.¹² A véleménynyilvánítás szabadságára vonatkozó alapjogi védelem a bírálat, a kritika szabadságát tartalmazza, amely azonban nem vonatkozhat a tények meghamisítására, illetve mások alapvető jogainak megsértésére. Ebből következően hangsúlyozandó, hogy a kritikát, a bírálatot – még azok legszélsőségebb formáját is – csak akkor kell és lehet büntetni, ha az már nem érv, hanem mások emberi méltóságát sértő kirohanás, kifejezés.

A véleménynyilvánítási szabadság terjedelme szempontjából „alapvető fontosságúak azok az érdekek, amelyeket a jogrend a kifejezéssel szemben védelemben részesít. Ha tehát arra a kérdésre keressük a választ, hogy valamely jogrendszerben milyen széles a véleményszabadság, meg kell vizsgálnunk, milyen a védendő értékek hierarchiája”.¹³ A magyar Alkotmánybíróság alaphatározatának [30/1992. (V. 26. AB határozat, továbbiakban: Abh1.] meghozatalakor a véleményszabadság liberális felfogását követve annak elsődleges szerepét hangsúlyozta a vele szemben álló, élethez és az emberi méltósághoz való joghoz képest. Az általános felfogás szerint „az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint

¹¹ Az Alkotmány 61. § (1) bekezdése leszögezi, hogy „A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, továbbá arra, hogy a közérdekű adatokat megismerje, illetőleg terjessze.”

¹² Lásd Ádám Antal–Halmi Gábor: A véleményszabadság problémái az alkotmánybíráskodásban. Acta Humana, 1996/24, 17. p

¹³ Ádám Antal–Halmi Gábor i. m. 17. p

kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányosan védelmet élvez. Az Alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a szabad véleménynyilvánítás alapjoga. Ebben a processzusban helye van minden véleménynek, jónak és károsnak, kellemesnek és sértőnek egyaránt, különösen azért, mert maga a vélemény minősítése is e folyamat terméke”,¹⁴ még akkor is, ha adott esetben olyan megnyilvánulások megítéléséről van szó, ami néhány emberből rosszérzést vált ki. Ma, a jogállami stabilitás, a nyugat-európai mintához való felzárkózás korában az emberi méltóság jelenti azt az érdeket, amelyet akkor is szem előtt kell tartanunk, ha az más alapjog korlátozásával jár. „A fontossági sorrend élén a személyiségi jogok állnak, amelyek védelmében a leginkább megengedett a véleményszabadság korlátozása.”¹⁵

Hangsúlyozandó, hogy a szabályozás megalkotásánál a törvényhozónak nem önmagában a kommunikációs alapjogot kell korlátoznia, csupán annak visszaélészerű gyakorlását szükséges szankcionálni akként, hogy az elkövető ne bújhasson egyetlen alapjog mögé sem, amikor társadalmilag elítélendő, kirívóan közösségellenes tettet követ el.

1. A gyűlöletbeszédről

Az 1989-es átfogó alkotmánymódosítás következtében a jogállamiság jellemzőjeként írták elő az alkotmányozók, hogy az alapjogok csak az állam biztonsága, a belső rend, a közegészségügy, a közérkölc és a közrend védelme érdekében korlátozhatók. A következő módosítás¹⁶ alkalmával már a német alaptörvényi rendelkezést vették alapul, és deklarálták, hogy az Alkotmányba foglalt alapvető jogok lényeges tartalmát tilos korlátozni.¹⁷ Ennek kitöltését az Alkotmánybíróság vállalta magára. Álláspontja szerint az állam csak is akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközehez, ha másik alapvető jog és szabadság védelme, érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos értékek védelme más úton nem érhető el, és a korlátozás olyan mértékű lehet, amennyi ehhez feltétlenül szükséges.¹⁸ Ez az alapjogi teszt¹⁹ az Alaptörvény I cikk (3) bekezdésébe szövegszerűen is bekerült.

¹⁴ 36/1994 (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 223.

¹⁵ Ádám Antal–Halmai Gábor i. m. 17. p

¹⁶ 1990. évi XL. törvény

¹⁷ Alkotmány 8. § (2) bekezdésének 1990. évi XL. törvénnyel módosított szövege.

¹⁸ A testület utalt alaphatározatában az amerikai gyakorlatból átvett clear and present danger, vagyis a közvetlen és nyilvánvaló veszély tesztjére., ami annyit jelent, hogy a kimondott vagy leírt szó nem büntethető

A szocialista időkben az állam védelme többet jelentett, prioritást élvezett az individuális érdekekkel szemben, tehát az értékek hierarchiája teljesen ellenkezője volt a nyugat-európai jogállamokéhoz képest. Az Alkotmánybíróság feladata lett, hogy ezen változtasson.

1.1. A Btk. és a gyűlöletbeszéd

Az 1978. évi IV. törvény [továbbiakban: Btk.] számos módosítást élt meg ezekben az időkben, különösen az állam elleni és a közrend elleni bűncselekményekről szóló fejezet. Szükségessé vált a módosítás azért is, mert a társadalomban és a gazdaságban is változások történtek. Ugyanakkor ahhoz, hogy a jogállamiság megteremtése és a demokratikus kibontakozás létrejöhessen, nélkülözhetetlenek ezek a módosítások.²⁰ Elsőként a jogalkotó az izgatásról szóló 148. és 149. §-okat, továbbá a közösség megsértéséről szóló 269. §-t vizsgálta meg. A módosító törvényjavaslat indokolásában az állt, hogy a két tényállás külön kezelése a jogalkalmazót nehéz helyzetbe hozza, mivel az esetek következtelen értékelését hozhatja magával.²¹ Ezért azt a megoldást javasolta, hogy meg kell szüntetni az izgatás és a közösség megsértése közötti különbségtételt, és tekintettel arra, hogy az ilyen jellegű bűncselekmények elsősorban a köznyugalmat sértik, ezért az állam elleni bűncselekmények közül ki kell venni a 148. és a 149. §-ok által meghatározott tényállásokat.²²

A módosítás rengeteg újdonsággal szolgált. Például a jogi tárgyak között nem szerepel a „Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági, vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata”, az indokolásban olvasható ugyanakkor, hogy a javaslat (1) bekezdésének eredeti b) pontja szerinti alkotmányos rend fogalmilag ezen értékeket is magában foglalja. Ezen túl, az (1) bekezdés c) pontjában és a (2) bekezdésben a korábbi szóhasználat, vagyis a „szocialista meggyőződés” helyett az „alkotmányos elveken alapuló politikai meggyőződés” kifejezések együttese olvasható, az indokolás szerint a politikai pluralizmus kialakulására tekintettel. A javaslat a korábbi megoldásoktól eltérően nem említi

kizárólag a tartalom alapján. A tesztől bővebben lásd Tóth Gábor Attila: A szólástilalom közvetlen veszélye In: Jogtudományi közlöny, 2010. (65. évf.) 2. sz. 83-89. old.

¹⁹ Abh1., ABH 1992, 167, 171.

²⁰ A Btk. módosításáról szóló 1989. évi XXV. törvény általános indokolása.

²¹ A Btk. módosításáról szóló T/221. számú törvényjavaslat részletes indokolása a 9. §-hoz.

²² A Btk. módosításáról szóló T/221. számú törvényjavaslat 6. § és 11. §, valamint a T/434. számú törvényjavaslat 8. § és 14. § és a Btk. módosításáról szóló 1989. évi XXV. törvény 10. § és 17. §.

külön a csoportokat, illetve a személyeket. Ugyanis abban az esetben, ha a cselekményt valamely személy ellen követik el, akkor is a csoport ellen követik el, vagyis mint jogi védelemben részesülő csoport tagjával szemben, a közösség elleni izgatás tényállása megvalósul, tehát szükségtelen külön említeni a személyeket is a csoportok mellett. Szükséges még megemlíteni, hogy a jogalkotó a jogellenes magatartás megvalósulásához nem a „mások előtt” történő elkövetését kívánja meg, hanem a „nagy nyilvánosság előtti”-t, ami szigorúbb rendelkezést jelent.²³ Végül az Országgyűlés a törvényjavaslat eredeti szövegéhez képest leszűkítette az (1) és a (2) bekezdés alkalmazási körét.

A közösség elleni izgatás vagy gyűlöletre uszítás új tényállásként jelent meg. Jogi tárgya a köznyugalom, a magyar nemzet, valamely nemzetiség, nép, felekezet vagy faj, vagy a lakosság egyes csoportjai. A tényállás elkövetési magatartása a gyűlöletre uszítás, amely nagy nyilvánosság előtti elkövetése esetében valósul meg a bűncselekmény. A törvényi indokolás a következőket rögzíti: „... a nagy nyilvánosság előtt való elkövetés akkor állapítható meg, ha az elkövetéskor nagyobb létszámú személy van jelen, vagy megvan a reális lehetőség arra, hogy a cselekményről nagyobb, vagy előre meg nem határozható számú személy szerezzen tudomást. A jogalkalmazási gyakorlat szerint a jelen lévő személyek száma akkor nagyobb létszámú, ha egyszeri ránézéssel nem állapítható meg. Önmagában a nyilvános helyen való elkövetés nem alapozza meg a nagy nyilvánosság előtt való elkövetés megállapítását.”²⁴ A bűncselekmény alanya elkövetőként bárki lehet, magyar, illetve külföldi állampolgár is. A gyűlöletre uszítás csak szándékosan elkövethető bűncselekmény.

A (2) bekezdés szerinti közösség elleni izgatás bűncselekményt a törvényjavaslat indokolása szerint röviden „gyalázkodásnak” lehet nevezni.²⁵ A gyalázkodás jogi tárgya megegyezik a gyűlöletre uszításával, mint ahogyan tárgya is, egyetlen kivétellel: „a lakosság egyes csoportjai” számára a törvény a gyalázkodással szemben büntetőjogi védelmet nem nyújt, csak a gyűlöletre uszítással szemben. Az indoklás szerint e különbség oka az, hogy a lakosság egyes csoportjai ellen elkövetett gyalázkodás, az emberi méltóságot sérti, és nem a közrendet, köznyugalmat, így az ilyen magatartásokkal szembeni megfelelő védelem a Btk. 180. §-ában foglalt becsületsértés tényállása által biztosított. Elkövetési magatartása sértő

²³ A Btk. módosításáról szóló T/221. számú törvényjavaslat részletes indokolása a 9. §-hoz.

²⁴ A Btk. módosításáról szóló 1989. évi XXV. törvény részletes indokolása a 15. §-hoz. 2. pont.

²⁵ Ua. 3. pont.

vagy lealacsonyító kifejezések használata vagy más ilyen cselekmény elkövetése. A bűncselekmény alanyai is megegyeznek a két tényállás esetében. A gyalázkodás is csak nagy nyilvánosság előtt követhető el.

1.2. 30/1992. (V. 26.) AB határozat

Az ebben a témában hozott alkotmánybírósági alaphatározat mérföldkövet jelentett az alkotmánybírósági gyakorlatban. Tulajdonképpen a rendszerváltás tette indokolttá, hogy a testület állást foglaljon e kérdésben akként, hogy minden vélemény vonatkozásában kívánatos a „szabad vita” folytatása.²⁶

A testület kialakította az ún. szükségességi-arányossági tesztet, melynek az alapjogokat érintő jogszabályi rendelkezéseknek meg kell felelniük. Megállapíthatjuk, az alapjogok érvényesülésének egyik nélkülözhetetlen feltétele, hogy az alkotmány határozza meg a korlátozás feltételeit és határait. Ez azért fontos, mert a korlátozás csökkenti az alapjog védelmét, más alkotmányos célok, értékek védelmében legitimálja az állam beavatkozását, szűkíti a jogosított érvényesíthető igényeit. Ebből következően a korlátozásnak szükségesnek és arányosnak kell lennie.²⁷

A 30/1992. (V. 26.) AB határozat utal az alapjogok érvényre juttatásával kapcsolatos állami intézményvédelmi kötelezettségre, amely szerint a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos határait akként kell meghúzni, hogy a véleményét közlő egyén alanyi joga mellett a közvélemény kialakulásának, valamint szabad alakításának érdekeit is figyelembe vegyék. Az állami, illetve a jogi szabályozás csak az eszmék, a nézetek, a vélemények kinyilvánításának és szabad áramlásának biztosításával tudja lehetővé tenni a gondolat és a meggyőződés szabadságát.²⁸

²⁶ Molnár Péter: Pótcselekvés. In: *Fundamentum*, 2000/3, 84–88. p

²⁷ Kiss Anikó: Szabadság a gyalázkodásra. In: *Acta Humana*, 1996/24. 42. p, Abh1., ABH 1992, 167, 171.

²⁸ Ádám Antal – Halmai Gábor i. m. 11. p

Mind a Btk. 269. §-ának (1), mind a (2) bekezdésben szabályozott elkövetési magatartás vonatkozásában az eldöntendő alkotmányossági kérdés az volt, hogy az az alapjog, amelynek érdekében egy másikat korlátoznak, erősebb-e, mint a korlátozott, másik alapjog.²⁹

Az indítványozók álláspontja szerint a Btk. 269. §-a azért alkotmányellenes, mert büntetni rendel olyan magatartásokat, amelyek az Alkotmány 61. §-ában biztosított véleménynyilvánítási és sajtószabadság, továbbá az egyik indítványozó szerint a 60. §-ában biztosított gondolatszabadság és a 65. §-ban biztosított menedékhez való jog gyakorlásának körébe esnek.³⁰ Az Alkotmánybíróság rögzítette, hogy mivel a gondolat nem lehet büntetőjogi felelősségre vonás alapja, a törvényi tényállás erre nem vonatkozik, és ezért nem fedezhető fel tartalmi összefüggés az indítványozók által felvetettekkel. Vonatkozik ez a menedékjogra is, ezért ezt a kérdést az Alkotmánybíróság a továbbiakban nem vizsgálta.

Tekintettel arra, hogy a Btk. 269. §-a az Alkotmány 61. §-ban foglalt véleménynyilvánítási és sajtószabadság tényleges korlátját képezi, ebben a vonatkozásban arra az álláspontra helyezkedett a testület, hogy míg a Btk. 269. § (1) bekezdése szerinti gyűlöletre uszítás tekintetében az indítványok nem megalapozottak, addig a (2) bekezdés szerinti gyalázkodás tényállása szükségtelenül és aránytalanul korlátozza a véleménynyilvánítási és a sajtószabadságot.³¹ A határozat a korlátozás szempontjait kidolgozva emeli ki, hogy „véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen anyajoga többféle szabadságjognak, az ún. kommunikációs alapjogoknak. Ez a jogegyüttes, vagyis a kommunikációs jogok együttese teszi lehetővé az egyén megalapozott részvételét a társadalmi és politikai folyamatokban”³², tekintettel arra is, hogy az eszmék, nézetek szabad kifejtése, a fejlődni képes társadalom létezésének alapja.

Az Alkotmánybíróság a gyűlöletkeltés elleni 269. § (1) bekezdése iránti fellépést szükségesnek találta, tekintettel, egyrészt annak társadalomra káros hatására, másrészt a demokratikus jogállamiság követelményeire, illetve arra, hogy az emberi méltósághoz való jog a véleménynyilvánítás szabadságának korlátja lehet. Továbbá a testület álláspontja az,

²⁹ Lásd Szabó András: Gyűlöletbeszéd és gyűlöletre uszítás. Kriminológiai Közlemények, 2002/60, 63–68. p

³⁰ Lásd Alkotmánybírósági esetjog/ szerk. Halmai Gábor. Bp.: Complex Kiadó, 2007. 213-216. p

³¹ Abh1., ABH 1992, 167, 170.

³² Abh1., ABH 1992, 167, 170-171.

hogy a véleménynyilvánítás és a sajtószabadság korlátozását, mind az emberek meghatározott csoportjai elleni gyűlöletkeltés történelmileg bizonyított kártékony hatása, mind az alkotmányos alapértékek védelme, illetve a Magyar Köztársaság nemzetközi kötelezettségeinek teljesítése szükségszerűvé és indokolttá teszi.³³

A testület megvizsgálta az uszítás köznap jelentését, és a következőkre jutott: „[a] gyűlölet az egyik legszélsőségebb negatív, [...] nagyfokú ellenséges indulat. Aki uszít, az valamely személy, csoport, szervezet, intézkedés ellen ellenséges magatartásra, ellenséges, kárt okozó tevékenységre biztat, ingerel, lázít [...]” Majd kifejtette, hogy „[a] törvény eme kifejezése alatt: „izgat” nem valamely kedvezőtlen és sértő véleménynek nyilvánítása, hanem olyan lázongó kifakadások értendők, amelyek alkalmasak arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly magas fokra lobbantsák, amelyből gyűlölet keletkezvén, a társadalmi rend és béke megzavarására vezethet [...] Nem izgatás tehát a bírálat, helytelenítés, kifogásolás, sőt még a sértő nyilatkozat sem; izgatásról csak akkor van szó, midőn a kifejezések, megjegyzések stb. nem az értelemhez szólnak, hanem az érzelmi világra akarnak hatni, s szenvedélyek, ellenséges indulatok felkeltésére alkalmasak. Az izgatás fogalmát illetően egyébként teljesen közömbös, hogy az állított tények valósak-e vagy sem; a lényeges az, hogy a való vagy valótlan adatoknak csoportosítása a gyűlölet felkeltésére alkalmas legyen [...]. Ezek alapján elmondhatjuk, hogy a Btk. 269. § (1) bekezdése által tilalmazott tényállás – figyelembe véve azt, hogy a gyűlöletkeltés az erőszak érzelmi előkészítője – ellentmondana a demokratikus értékeknek, a jogállamiság kritériumainak, az emberek egyenlőségére, egyenlő méltóságára, valamint a diszkrimináció tilalmára vonatkozó alkotmányos tételeknek. A testület értelmezése szerint az követi el a bűncselekményt, aki ellenséges indulat kifejezésére, magatartásra buzdít. Leszögezhetjük, hogy az uszítás nem csak köznyugalmat sért, hanem komoly alapjogi sérelmet is okozhat.

Mint ismeretes, a büntetőjog ultima ratio jellegű, az a rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós záróköve legyen.³⁴ E jellegből fakadóan úgy értékelte az Alkotmánybíróság, hogy „a 269. § (1) bekezdésében tilalmazott magatartásnak [...] az egyént és a társadalmat érintő hatásai, következményei olyan súlyosak, hogy más felelősségi formák,

³³ Alkotmánybírósági esetjog i. m. 214. p

³⁴ 23/1990. (X. 31.) AB határozat közzétéve a Magyar Közlöny 1990. évi 107. számában (Szabó András különvéleménye).

így a szabálysértési vagy polgári jogi felelősségi rendszerek eszközei elégtelenek az ilyen magatartások tanúsítóival szemben”³⁵, tehát szükséges a büntetőjogi szankció. Ahogy már többször elhangzott, a Btk. 269. § (1) bekezdésének elkövetési magatartása a „gyűlöletre uszítás”. Ebben az esetben a csoport ellen felszított indulat fenyegeti a csoport méltóságát és becsületét, viszont a szankcionált magatartás olyan veszélyt hordoz az egyéni jogok tekintetében is, amelyek a köznyugalomnak olyan súlyt ad, hogy a véleményszabadság korlátozása szükségesnek és arányosnak mondható.³⁶

A (2) bekezdésben szabályozott gyalázkodási tényállás alkotmányellenessé nyilvánítása azért volt helyénvaló, mert a törvényalkotó a vélemény értéktartalma alapján minősített, és a köznyugalom megzavarása csak feltételesen állt fent. A testület érvelése szerint, ugyanakkor a gyalázkodás esetén nem tényállási elem, és az elkövetett cselekményből nem is következik a köznyugalom megzavarásának követelménye. Továbbá kifejtette, hogy a „köznyugalom ilyen elvont veszélyeztetése nem elégséges érv ahhoz, hogy a véleménynyilvánítási szabadságot büntetőjogi büntetéssel alkotmányosan korlátozni lehessen”.³⁷ A határozat a következőket rögzíti: „A szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték és igazságtartalmára tekintet nélkül védi. [...] A véleménynyilvánítás szabadságának külső korlátai vannak csak; amíg egy ilyen alkotmányosan meghúzott külső korlátba nem ütközik, maga a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül. Vagyis az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányos védelmet élvez. Az Alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a szabad véleménynyilvánítás alapjoga. Ebben a processzusban helye van minden véleménynek, jónak és károsnak, kellemesnek és sértőnek egyaránt, különösen azért, mert maga a vélemény minősítése is e folyamat terméke.”³⁸ Említést érdemel, hogy a vélemény soha nem élvezett korlátlan és teljes védelmet, annak értéktartalmától függetlenül – gondoljunk csak a becsületsértés tényállására.³⁹

³⁵ Abh1., ABH 1992, 167, 176.

³⁶ Alkotmánybírósági esetjog i. m. 215. p

³⁷ Abh1., ABH 1992, 167, 179.

³⁸ Abh1., ABH 1992, 167, 179.

³⁹ Bárándy Gergely: Gyűlöletbeszéd Magyarországon. Bp.: Scolar Kiadó 2009. 89. p

A határozat szerint a 269. § (2) bekezdése nem külső korlátot állít, hanem valójában a vélemény értéktartalma alapján minősít, s ehhez a köznyugalom sérelme csak feltételezés, amely nem indokolhatja a véleménynyilvánítási szabadság korlátozását. Ebből következik, hogy a (2) bekezdés szükségességi és arányossági tesztjének lefolytatása elmaradhatatlan, tehát az e bekezdésben foglalt tilalom szükségtelenül és az elérni kívánt célhoz képest aránytalanul korlátozza a véleménynyilvánításhoz való jogot. Meg kell említeni, hogy a határozat ugyanakkor rögzíti, hogy a közösségek méltósága korlátja lehet a véleményssabadságnak, annak védelme akár büntetőjogi eszközök segítségével is történhet.

A gyalázkodás tényállása azért Alkotmányba ütköző, mert a köznyugalmat elvontan védi, nem feltételezi egyéni jogok sérelmét, és így nem állít külső korlátot, hanem a vélemény értéktartalmát veszi figyelembe, azáltal minősít. Az Alkotmánybíróság tehát a Btk. 269. § (2) bekezdés szerinti gyalázkodás tényállását megsemmisítette, és így a közösség elleni izgatás csupán az (1) bekezdés szerinti gyűlöletre uszítást foglalta magában. Elmondhatjuk, hogy a testület kiindulási alapot teremtett a 30/1992 (V. 26.) AB határozat meghozatalával a véleménynyilvánításhoz való jog vonatkozásában.

1.3. A Btk. és a gyűlöletbeszéd II.

Magyarország közben több nemzetközi szerződést is aláírt, amelyek kifejezetten büntetőjogi rendelkezések megalkotását írják elő. Ezért vált ismételten esedékessé Büntető Törvénykönyvünk átalakítása. A törvénymódosítás további indokolásai közé tartozhat, hogy Magyarországon többször előfordultak olyan, az emberi méltóságot, közrendet sértő bűncselekmények, amelyek más hovatartozású, nemzeti, faji vagy vallási csoportok ellen irányultak. A nemzetközi szerződések is tartalmazzák az ezekre vonatkozó szabályozásokat, miszerint tilos mindennemű, nemzeti, faji, vallási megkülönböztetés, diszkrimináció.

Ezeket figyelembe véve kezdődött el a törvényjavaslat elkészítése, mely több ponton kívánta módosítani a közösség elleni izgatásról szóló rendelkezést. Ha megnézzük a törvényjavaslat szövegét, láthatjuk, hogy az (1) bekezdés a) pontjában nem szerepel a „valamely nemzetiség”, hanem átkerült a b) pontba „valamely nemzeti” szókapcsolattal, jól észrevehető, hogy összhangban áll ez a terminológia a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvényben olvashatóval. Továbbá a b) pontban tárgyként szerepel a „népi, faji csoport” is, illetve a korábbi „felekezeti csoport” és „a lakosság egyéb csoportjai” helyett „vallási vagy egyéb csoport” szerepel. A gyűlöletre uszítás tényállását a

törvényjavaslat a „gyűlölet vagy riadalom keltésére alkalmas egyéb cselekménnyel” szélesítette, bővítette volna ki. A tervezet (3) bekezdése pedig a (2) bekezdés szerinti izgatás előkészületét, szervezését, anyagi támogatását is büntetni rendelte volna.

A javaslatához több módosító indítvány is érkezett. Például az Alkotmány- és Igazságügyi Bizottság elhagyta volna a tervezet (2) és (3) bekezdését. Ugyanakkor a Bizottság nem vitatta a közösség elleni izgatás előkészületének büntetendőségét, viszont kijelentette, hogy az ilyen esetekben a szervező felelősségének megállapítása akadályokba ütközhet. Emellett, volt olyan képviselő, aki aránytalannak tartotta ezt, mivel a Btk. más bűncselekmény esetében nem bünteti az előkészületet.⁴⁰ Végül az Országgyűlés az Alkotmány- és Igazságügyi Bizottság javaslataival⁴¹ fogadta el a törvényt.

A módosított törvény közösség elleni izgatás tényállásának tárgya változatlanul a köznyugalom. A változtatások után csupán elnevezésbeli különbségek adódnak az előzőekhez képest. A jogi tárgyak – ahogy a rendelkezésben is olvasható – a magyar nemzet, nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport és a lakosság egyéb csoportjai. Láthatjuk, hogy az elkövetési magatartások bővültek, már a gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekmények esetében is megvalósul a közösség elleni izgatás tényállása. A törvényalkotó az előkészületet nem rendeli büntetni, az előző törvényi rendelkezésekhez hasonlóan, az elkövető bárki lehet, magyar, illetve külföldi állampolgár is egyaránt. A bűncselekmény csak szándékosan követhető el.

1.4. 12/1999. (V. 21.) AB határozat

A Btk. vonatkozó rendelkezése kiegészült az „illetve gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekmény” fordulattal, amelyet az Alkotmánybíróság alkotmányellenesség miatt megsemmisített.⁴² A Btk. 269. § a következő szöveggel maradt hatályban: "Aki nagy nyilvánosság előtt a) a magyar nemzet, b) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport, vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő."

⁴⁰ Lásd Torgyán József képviselő felszólalását ebben a témában. (Országgyűlés 1995. december 6.)

⁴¹ A módosító javaslat a b) pontban olvasható „népi” kifejezés helyett – a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény figyelembevételével – az „etnikai” kifejezés használatát, továbbá az „egyéb csoport” meghatározás helyett a „lakosság egyes csoportjai” fordulat használatát javasolja.

⁴² „...a vitatott tényállás-kiegészítéssel a jogalkotó túlzott mértékben kitágította a büntetendővé nyilvánított magatartások körét, a gyűlöletre uszítás törvényi tényállásának az Abh.-ban adott értelmezését, egyben a büntetendőség alkotmányos mértékét.” 12/1999. (V. 21.) AB határozat, ABH 1999, 106, 107.

E törvényi rendelkezés utólagos alkotmányossági vizsgálatát indítványozók arra hivatkoztak, hogy ez a 269. § b) pontjában olvasható fordulat sérti az Alkotmány 2. § (1) bekezdését, a 8. § (1) – (2) bekezdését és a 61. §-át. Az egyik indítványozó szerint azzal, hogy új kifejezést hoz a gyűlöletre uszítás talán mára már letisztult kitétele mellé, lehetetlenné válik az elkövetési magatartás meghatározása.⁴³ Megállapítása szerint „alapjogot csak törvény korlátozhat, bírói gyakorlat soha”.

A testület a határozatban visszautalt az ebben a tárgykörben hozott - korábban már ismertetett – Abh1. határozatra, a benne foglalt alapelvekre, és, hogy a korábbiakban a jogalkotó határozott, egyértelmű és letisztult jogfogalmakat használt. Továbbá, az 1992-es határozatban a közösség elleni izgatás tekintetében a büntethetőség alkotmányos küszöbét a gyűlöletre uszításban határozta meg. Így a „gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekmény” ebben a büntethetőségi küszöbben meghatározott körbe nem tartozó magatartás büntethetőségét is jelenti.⁴⁴ Ebből következően e cselekmény büntetése leszállítja a véleménynyilvánításhoz való jog korlátozhatóságának küszöbét, és, „ha a veszély eléri azt a nagyságrendet, amit az uszítás, akkor nincs szükség az egyéb cselekmény elkülönítésére, mert az uszítás elnyeli az ilyen magatartást”⁴⁵, határozatlansága miatt tehát magában hordozza a véleménynyilvánításhoz való jog önkényes korlátozásának lehetőségét is.

A testület többször is kimondta, hogy a történelmi körülmények vizsgálata nagyon fontos, így elmondhatjuk, hogy e körülmények hozták meg a jogszabály-módosítást. Ugyanakkor az elemzett határozat nem ad semmilyen fogódzót a jogalkotónak, hogy az abban az időben elharapódzott rasszista megnyilvánulásokkal szemben hogyan is léphetne fel. Magától értetődően vetődik fel a kérdés, hogy mi a teendő akkor, ha az elkövető az uszítást nem, de a gyalázkodást megvalósítja, csupán csak metakommunikációs eszközök „segítségével” fejezi ki a fenyegetést, a lakosság egyes csoportjai ellen készlet gyűlöletre. Kimondhatjuk, hogy ugyanúgy szankcionálandó az, ha egy személy a lakosság egy csoportja ellen gyűlöletre uszít, mint az, ha valaki ugyan nem egy konkrét erőszakos cselekedetre buzdít, viszont az adott csoportot vagy annak tagjait sérti emberi méltóságában. A jogalkotó éppen ezt felismerve alkotta meg a szabályozást, hogy egymáshoz igen közel áll, ha valaki aktívan gyűlöletre uszít, vagy ha ugyan nem mondja ki az aktív cselekedetre sarkalló

⁴³ Alkotmánybírósági esetjog i. m. 227. p

⁴⁴ Bárándy Gergely i. m. 95. p

⁴⁵ 12/1999. (V. 21.) AB határozat, ABH 1999, 106, 110.

mondatot, csupán beszédéből vonható le, illetve olyan hangulatot teremt, amelyből már, mint öngerjesztő folyamat alakul ki az erőszakos magatartásba hajló elhatározás.⁴⁶ Sajnos, a határozatok csak az alkotmányellenesség tényét rögzítik, és a továbbiakhoz semmiféle kiindulópontot nem határoznak meg. A jogalkotó feltett szándéka az, hogy a gyalázkodást szankcionálhassa, ezt megállapíthatjuk. A határozatok a büntetőjogi felelősségre vonás határát az uszításban látják, majd azt mondják, hogy mégsem: a véleménynyilvánításhoz való jog alkotmányos korlátja lehet a közösségek méltósága és így nem kizárt, hogy a közösségeket ért verbális támadások ellen a jogalkotó akár a gyűlöletre uszításon túllépve is büntetőjogilag védje a közösséget – ezek ellentmondásosak. Így az Alkotmánybíróságnak állást kell foglalnia ez ügyben, vagy úgy, hogy kimondja, az uszításon túl nem lehet védelemben részesíteni a közösségek méltóságát, vagy iránymutatást ad, hogy hogyan is lehet ezt az ellentmondást feloldani. Másik probléma az, hogy a „gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekmény” fordulatot határozatlannak tartja, „nem felel meg a jogbiztonság, az alkotmányos büntetőjog határozottságot, egyértelműséget, az önkényes jogalkalmazás lehetőségét kizáró követelményének”.⁴⁷ Tulajdonképpen a testület formai okok miatt semmisítette meg, nyilvánította alkotmányellenesnek ezt a jogszabályi részt. Nem vizsgálta az uszítás és a gyalázkodás összefüggéseit, illetve azt sem, hogy a gyűlöletbeszéd önmagában nagyon sokrétű, számos módon nyilvánulhat úgy meg az ember, hogy közben közösségek méltóságát sérti. A törvényjavaslathoz fűzött kommentárban definiálásra került a „gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekmény”, amely nem más, mint „...minden olyan – szavakkal esetleg nem kísért – megnyilvánulás (pl. a célba vett közösség szimbólumainak, avagy érzelmi vagy kulturális értékeit megtestesítő tárgyakkal látványos meggyalázása, megsemmisítése), amely gyűlölet kifejezése, szemléletessé tétele útján másokban is hasonló érzelmek és indulatok kiváltására vezethet”. Így nem érheti az a vád a jogalkotót, hogy egy határozatlan jogfogalmat használt. Az Alkotmánybíróság kimondta ebben a határozatában, hogy „[v]alamely magatartás büntetendővé nyilvánításának szükségességét szigorú mércével kell megítélni: a különböző életviszonyok, erkölcsi és jogi normák védelmében az emberi jogokat és szabadságokat szükségképpen korlátozó büntetőjogi eszközrendszer csak a feltétlenül szükséges esetben és arányos mértékben indokolt igénybe venni akkor, ha az alkotmányos

⁴⁶ Bárándy Gergely i. m. 96. p

⁴⁷ 12/1999. (V. 21.) AB határozat, ABH 1991, 106, 110-111.

vagy az Alkotmányra visszavezethető állami, társadalmi, gazdasági célok, értékek megóvása más módon nem lehetséges.”

Összefoglalásként, láthattuk, hogy az első gyűlöletbeszéddel kapcsolatos határozat még abban az időben született, mikor hazánk a demokrácia útjára lépett és a véleménynyilvánításhoz való jog liberális szemléletét tartalmazta, a szólásszabadságot úgymond fontosabbnak tartotta, mint az emberi méltóságot. A 12/1999 (V. 21.) AB határozat – elismerve azt, hogy társadalmi folyamatok változását is figyelembe kell venni a szabályozás elkészítésekor – gyakorlatilag ezen az úton haladt tovább. Az önkényuralmi jelképek használatáról született határozat – amit a későbbiekben ismertetek – megengedte a büntethetőség küszöbének lejjebb vitelét, míg a gyűlöletbeszéd tárgykörében hozott határozat nem, amint láthatjuk. Ebből következik, hogy a két témában hozott határozat élesen szemben áll egymással, nincs meg közöttük a kellő koherencia, összhang. Véleményem szerint ezt mihamarabb orvosolnia kellene a testületnek.

1.5. A Btk. és a gyűlöletbeszéd III.

A Btk. 269. §-ának megváltoztatásához módosító törvényjavaslatot terjesztettek elő. Egyetlen frakció sem vonta kétségbe azt, hogy a gyűlöletkeltés ellen fel kell lépni, azonban a tekintetben, hogy erre a törvényjavaslat mennyiben alkalmas, az erre vonatkozó álláspontok megoszlottak. Számos kérdés merült fel ezzel kapcsolatban. Volt olyan képviselőcsoport, amelyik egyáltalán nem értett egyet a javaslattal, sem pedig azzal, hogy a büntetőjogi kódexet módosítani kellene, hiszen az Alkotmánybíróság már korábban megállapította a véleménynyilvánítás korlátozhatóságának határát, ami pedig a Btk. akkor hatályos 269. §-át jelenti. Ezen túlmenően semmilyen nemzetközi szerződés sem írja elő a javaslatban foglalt elkövetési magatartások büntetőjogi tiltásának kötelezettségét. Egyik képviselő hangsúlyozta, hogy a büntetőjog nem alkalmas eszköz a gyűlöletbeszéd elleni fellépésre.⁴⁸ Egy másik frakció is hasonlóan alkotmányossági szempont alapján vizsgálta a javaslatot, és szintén alkalmatlannak találta a módosítást a probléma megoldására. A felmerült kérdés megválaszolását a törvények alkalmazásában és végrehajtásában látta. Az egyik képviselő elmondta, hogy a gyűlöletbeszédet nagyon tágan lehet kategorizálni, és nemcsak a rasszista gyűlöletbeszédet jelenti, hanem „...minden végletes véleményformálás, minden manipuláció, minden hangulatkeltés, amely ráadásul mértéktelen állításokkal párosul, alkalmas arra, hogy emberek meghatározott részének indulatát felkorbácsolja.”⁴⁹ Végül volt olyan frakció, amelyik úgy ítélte meg, hogy mindenképp szükséges a Btk. kapcsolódó rendelkezésének módosítása, viszont a módosítást másként tartotta indokoltnak.⁵⁰

A javaslathoz több módosító indítvány is érkezett. Az Emberi, Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottság a (2) bekezdés b) pontjának elhagyását javasolta, azzal az indoklással, hogy „a társadalom egyes csoportjainak alsóbb vagy felsőbbrendűségének hirdetését nem célszerű a büntetőjog útján üldözni”.⁵¹ Egy képviselő ehhez kapcsolódva, a (2) bekezdés

⁴⁸ Lásd Eörsi Mátyás képviselő felszólalását az Országgyűlés 2003. október 21. napján tartott 98. ülésnapjáról készült jegyzőkönyvben.

⁴⁹ Lásd Salamon László képviselő felszólalását u. o.

⁵⁰ „...[a] mostani javaslat a korábbiakhoz hasonló aggályokat vet fel, kiindulópontja vélhetően politikai. A tervezet nem veszi kellő súllyal figyelembe az Alkotmánybíróság e tárgyban született korábbi határozatait, fogalmi szempontból hiányzik belőle a világos, gyakorlatias és közérthető szóhasználat, korábban már alkotmányellenesnek minősített meghatározások szinonimáival próbálkozik.” Lásd Herényi Károly képviselő felszólalását u. o.

⁵¹ Az Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottság T/5179/4. számú módosító javaslata az 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/5179. számú törvényjavaslathoz.

szerinti magatartás vétségként történő definiálását javasolta, mivel az kisebb súlyú, mint az (1) bekezdésben foglalt cselekményé.⁵² A törvényjavaslatot a két módosítással együtt az Országgyűlés 2003. december 8-án fogadta el.

A módosító törvény (Btkm.) a Btk. 269. §-ában foglalt közösség elleni izgatás büntetőjogi tényállásban a „gyűlöletre uszít” kifejezést a „gyűlöletre izgat” fordulattal váltotta fel, és kiegészítette a törvényi tényállást az „erőszakos cselekményre hív fel” elkövetési magatartással. Emellett egy új (2) bekezdéssel is kiegészítette a Btk-t, mely a lakosság valamely csoportjához tartozás miatti, nagy nyilvánosság előtt elkövetett emberi méltóság megsértését kívánta büntetőjogi szankcióval súlytani. Mint láthatjuk, az általános jogi tárgy vonatkozásában nincs eltérés a korábbiakhoz képest, továbbra is a jogalkotó a közösségek méltóságát védi ezzel a tényállással. Viszont változás következett be a közvetlen jogi tárggyal kapcsolatban, nem csupán a magyar nemzetnek, hanem általánosságban valamely nemzetnek biztosít védelmet a tényállás, ezzel tulajdonképpen a jogalkotó kitágította a büntetőjogi védelemben részesülők körét. A rendelkezésben változatlanul szerepelnek a nemzeti, etnikai, faji, illetve vallási csoportok, továbbá a lakosság egyes csoportjai jogi tárgyak. Hangsúlyozta továbbá a törvényjavaslat, hogy az új 269. § (1) bekezdése alapján csak az erőszakos cselekmény elkövetésére felhívó személyt bünteti; aki erőszakos cselekményt követ el, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport elleni erőszak Btk. 174/B. §-a szerinti tényállása miatt felel. Az (1) bekezdés szerinti közösség elleni izgatás egyik alakzata sem, tehát az erőszakos cselekmény elkövetésére felhívás sem eredmény-bűncselekmény, alanya elkövetőként bárki lehet, változatlanul csak nagy nyilvánosság előtt követhető el.⁵³

Szót kell még ejtenünk a (2) bekezdésről, amit az egyik képviselő vétségként javasolt meghatározni: az így elfogadott javaslat (2) bekezdése szerint vétség miatt büntetendő az, aki nagy nyilvánosság előtt az emberi méltóságot azáltal sérti, hogy mást vagy másokat nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozásuk miatt becsmérel vagy megaláz. A tényállás közvetlen jogi tárgya a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozására tekintettel a személy vagy személyek csoportja. Az elkövetési magatartás a becsmélés, megalázás. A törvényjavaslat indokolása is kiemeli, hogy ez az elkövetési magatartás hasonló jelentést takar, mint a korábban az Alkotmánybíróság által már megsemmisített „sértő vagy lealacsonyító kifejezés

⁵² Szabó Zoltán képviselő T/5179/6 számú kapcsolódó módosító javaslata a Btk. módosításáról szóló T/5179. számú törvényjavaslathoz.

⁵³ A Btk. módosításáról szóló T/5179. számú törvényjavaslat részletes indokolás az 1. §-hoz, 3. pont.

használata”, ugyanakkor elmondhatjuk, hogy a becsmérlés és a megalázás a korábbi sértő vagy lealacsonyító kifejezéshez képest mindenképpen súlyosabb támadást jelent.

1.6. 18/2004. (V. 25.) AB határozat

A köztársasági elnök élve jogkörével, a törvényjavaslat előzetes normakontrollját kérte az Alkotmánybíróságtól, mivel azt több tekintetben is alkotmányellenesnek vélte. A köztársasági elnök álláspontja szerint a Btkm. által módosított Btk. 269. § (1) bekezdése sérti az alkotmány 61. § (1) bekezdésében foglalt szabad véleménynyilvánítás jogát, mert a „gyűlöletre izgat” fordulat azt a veszélyt hordozza magában, hogy az e fogalmat értelmező bíróságok leszállítják a büntethetőség küszöbét, az „erőszakos cselekményre hív fel” elkövetési magatartás pedig azért alkotmánysejtő, mert nem jár egyéni jogok sérelmének veszélyével. A Btkm. által beiktatott Btk. 269. § (2) bekezdése - a köztársasági elnök véleménye szerint - azért sérti a véleménynyilvánítás szabadságát, mert a köznyugalmat elvontan, általánosan védi. Ezentúl az indítványban foglaltak alapján e bekezdés ellentétben áll az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében elismert emberi méltósághoz való jog részét alkotó önrendelkezési joggal is.⁵⁴

A határozat alapkérdésévé a testület azt tette, hogy vajon korlátozható-e alkotmányosan a véleménynyilvánításhoz való jog olyan mértékben, ahogyan a jogalkotó a jogszabály-módosítás által a szélsőséges megnyilvánulásokat büntethetővé kívánja tenni. A véleménynyilvánítás tárgykörében hozott határozatokra - 30/1992 (V. 26.), valamint a 12/1999 (V. 21.) számúakra, amelyek szerint a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül⁵⁵ - visszaulva kimondta, hogy mint a kommunikációs jogok anyajoga, egyrészt lehetővé teszi, hogy az egyén kifejezze véleményét, másrészt, hogy ezáltal részt vehessen a társadalmi és politikai folyamatokban, a felmerült társadalmi problémákat érvek-ellenérvek segítségével oldhassák meg. A testület utalt arra, hogy a különféle nézeteket és véleményeket ütköztető politikai vita a demokrácia sajátja, annak fokmérője.

⁵⁴ Alkotmánybírósági esetjog i. m. 246. p

⁵⁵ „Az állam ezért, pusztán azok tartalma alapján nem tilthatja be bizonyos nézetek kinyilvánítását, terjesztését, és nem nyilváníthat egyes álláspontokat más álláspontoknál értékesebbnek, azzal ugyanis sértené az egyének egyenlő méltóságú személyekként kezelésének követelményét (egy ilyen tilalom azt eredményezné, hogy az emberek bizonyos csoportjai nem adhatnak hangot személyes meggyőződésüknek)....” 18/2004 (V. 21.) AB határozat, ABH 2004, 303, 308.

A véleménynyilvánítás szabadsága korlátozhatóságával kapcsolatban az Alkotmánybíróság utalt hazánk nemzetközi kötelezettségvállalására, továbbá az európai uniós kerethatározat-tervezetre, és hangsúlyozta a korábbiakban rögzítetteket, hogy a nemzetközi trend mellett is meghatározó szerepű a testület által kidolgozott szükségességi-arányossági teszt, amelynek értelmében minden szélsőséges megnyilvánulásokat tiltó szabálynak is meg kell felelnie a teszt kritériumainak, azaz csak a legszűkebb mértékben korlátozhat másik alapjogot. Ebből következően: „...a szélsőséges nézetek esetében sem a vélemény tartalma, hanem a közlés közvetlen, belátható következménye alapozza meg a szólásszabadság korlátozását, a polgári jogi, avagy bizonyos esetekben a büntetőjogi felelősségre vonást”.⁵⁶

A testület kifejtette, hogy büntetőjogi szankció csak akkor indokolt, ha a csoport ellen felszított indulat fenyegeti a csoporthoz tartozók becsületét, méltóságát vagy akár életét is, vagy megfélemlítéssel korlátozza őket más jogaik gyakorlásában. Tehát, ha a legveszélyesebb magatartások elérik „az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket magas fokra lobbantó lázongó kifakadás” szintjét.⁵⁷ Továbbá kimondta, hogy „...a gyűlöletre uszítás esetében az emberi méltósághoz fűződő és más, az alkotmányos értékrendben magasan álló szabadságjog sérelmének veszélye indokolja a büntetőjogi védelmet, valamint az a cél, hogy a gyűlöletre uszítás lehetséges sértettjei: a nemzeti, etnikai, faji, vallási csoportok, illetve a lakosság egyes csoportjai tagjainak alapjog gyakorlását ne tegyék lehetetlenné a velük szemben megnyilvánuló előítéllettel teli, gyűlölködő és megvető kijelentések”.⁵⁸

Megerősítette, hogy a gyűlöletre uszítás az a cselekmény, melynek esetében az alapjog korlátozás alkotmányosan elfogadható, minden más „egyéb cselekmény” büntetendővé tétele a büntethetőségi küszöböt túlzott mértékben leszállítja.

Az Alkotmánybíróság a következőkben azt vizsgálta, hogy az elkövetési magatartás ilyen meghatározása („gyűlöletre izgatás”) nem eredményezi-e a büntethetőségi küszöb csökkenését.

A jogalkotó szándéka tulajdonképpen az – mint ahogyan azt a határozat is rögzíti –, hogy a gyűlöletre izgatás fogalmába ne csupán az ún. legveszélyesebb magatartások

⁵⁶ 18/2004. (V. 25.) AB határozat, ABH 2004, 303, 308.

⁵⁷ 18/2004. (V. 25.) AB határozat, ABH 2004, 303, 312.

⁵⁸ 18/2004. (V. 25.) AB határozat, ABH 2004, 303, 309.

tartozzanak. Ebből a testület levonta azt a következtetést, hogy „...a »gyűlöletre izgatás« olyan magatartás, amely mind a racionális mérlegelést, meggyőzést, mind az azonnali, mérlegelés nélküli indulatkeltést magában foglalja. Ennek az az oka, hogy a gyűlölet kettős természetű: egyrészt fellobbanó, heves indulat, másrészt viszont lehet tartós beállítódás is. [...] A gyűlöletre izgatás kifejezés beiktatása mellett az erőszakos cselekmény elkövetésére való felhívás külön kiemelése és e két új elkövetési magatartás együttkezelése egyértelműen azt a törvényalkotói szándékot fejezi ki, hogy az Abh1. [30/1992 (V. 26.) ABH – szerző] alapján az uszítás fogalmi körébe nem tartozó magatartások is büntethetők legyenek. Ezáltal viszont a törvényhozó oly mértékben kitágítja a büntetendővé nyilvánított magatartások körét, amely az Alkotmány 61. § (1) bekezdésének szükségtelen korlátozását jelenti”.⁵⁹ Minderre tekintettel a testület kimondta, hogy a gyűlöletre izgatás tényállása sérti az Alkotmány 61. §-át, mert olyan magatartások is büntetendővé válnak, amelyek az említett rendelkezésben foglaltak szerint védelemben részesülnek.

A következő probléma az „erőszakos cselekmény elkövetésére való felhívással” kapcsolatban merült fel. Vajon megfelel-e a korlátozhatóság alkotmányos mércéjének? A testület utalt a köztársasági elnök kételyeire is, hogy ezzel a jogalkotó gyakorlatilag egy előkészületi jellegű magatartást szankcionál befejezett önálló, bűncselekményként, attól függetlenül, hogy a felhívás eléri-e eredményét. Hangsúlyozta, hogy itt most nem az a vizsgálendő kérdés, hogy a befejezett bűncselekményként szankcionált felhívás alkotmányellenes-e, hanem, hogy nem korlátozza-e a véleménynyilvánítás alapját. Az AB szerint az erőszakos cselekmény elkövetésére való felhívás a büntethetőségi küszöb alatt marad, ezért alkotmányellenes. Ez a tényállás gyakorlatilag a felhívással befejezetté válik, függetlenül attól, hogy a címzetthez eljut-e vagy sem. Továbbá a rendelkezés arra tekintet nélkül büntet, hogy alkalmas-e a köznyugalom megzavarására. Ebben az esetben nem követelmény az, hogy a köznyugalom megzavarására alkalmas legyen. Így, az ilyen elvont veszélyeztetése a közrendnek, közbiztonságnak nem alapozza meg a büntetőjogi szankcionálást.⁶⁰

⁵⁹ 18/2004 (V. 25.) AB határozat, ABH 2004, 303, 313.

⁶⁰ „Az „erőszakos cselekményre hív fel” fordulat esetében is irányadó az az Abh1.-ben foglalt megállapítás, amely szerint a bűncselekményi tényállásba felvett hipotetikus („alkalmas”) vagy tényleges visszacsatolás nélkül (valóban megzavarta a köznyugalmat) a gyalázkodással a köznyugalomban okozott sérelem olyan feltételezés csupán, amely a szabad véleménynyilvánítás korlátozását kielégítően nem indokolhatja. Itt ugyanis

A köztársasági elnök szerint alkotmányellenes a 269. § (2) bekezdés szerinti új tényállás, a becsmérlés is. A becsmérlés tényállása esetén - annak ellenére, hogy a közrend elleni bűncselekmények közé helyezték – az emberi méltóság védelmére irányul, tehát itt nincs szó a köznyugalom megzavarásáról. Így, tekintettel arra, hogy a tényállás nem a köznyugalom védelmét biztosítja, hanem egyes személyek nyugalma, becsületét, az ilyen magatartást elkövető személy a Btk. 180. §-a szerinti becsületsértés tényállása miatt felel. A probléma abban áll, hogy a jogi tárgyak megítélése kapcsán bizonytalanság keletkezik, jogértelmezési problémákat vet fel, amelyek sértik a jogbiztonságot. Valamint a 30/1992 (V. 26.) AB határozatban előírtakhoz képest szélesebben rögzíti a büntethetőség körét. Az Alkotmánybíróság elsősorban azt vizsgálta, hogy a becsmérlési tényállás megfelel-e a szükségességi-arányossági tesztnek. A testület szerint: „...a jogalkotó a Btkm. megalkotásakor megőrizte az elkövetési magatartást: a sértő, lealacsonyító kifejezések használatát (becsmérlés), illetve az ilyen cselekmény elkövetését, a megvetés kifejezésre juttatását (megalázás). [...] Ezen elkövetési magatartásokkal kapcsolatban pedig az Alkotmánybíróság az Abh1.-ben a következőket állapította meg: „[a] köznyugalom fenntartásához nem elkerülhetetlen, hogy a magyar nemzetet, valamely nemzetiséget, népet, felekezetet vagy fajt sértő vagy lealacsonyító kifejezés nagy nyilvánosság előtti használatát önmagában véve (illetve az ezzel egyenértékű cselekményt) büntetőjogi büntetéssel fenyegetse a törvény”.⁶¹ Megállapította, a töretlen alkotmánybírósági gyakorlat szerint az uszítás szintjét el nem érő gyalázkodó, becsmérő típusú véleményközlés - mivel az alkotmány 61. § (1) bekezdésének védelme alatt áll - nem büntethető. Hangsúlyozta, hogy a törvényhozó az emberi méltósághoz való jog és a köznyugalom védelme érdekében a becsmérlés büntetőjogi szankcionálásával a véleményszabadságot nem a lehető legkisebb mértékben korlátozó eszközt választotta, következésképpen aránytalanul korlátozta a szabad véleménynyilvánítás jogát.⁶²

Az Alkotmánybíróság szerint a jogalkotó a becsmérlési tényállásban rögzített magatartásokkal szembeni fellépéshez, „az emberi méltósághoz való jog és a köznyugalom védelme érdekében a becsmérlés büntetőjogi szankcionálásával a véleményszabadságot nem a lehető legkisebb mértékben korlátozó eszközt választotta”. Nem volt tekintettel a büntetőjog

a külső korlát megléte, azaz más jog sérelme, maga is bizonytalan.” 18/2004 (V. 25.) AB határozat, 303, 315.; Abh1., ABH 1992. 167, 180.

⁶¹ 18/2004 (V. 25.) AB határozat, ABH 2004, 303, 316.; Abh1., ABH 1992, 167. 180-181.

⁶² Alkotmánybírósági esetjog i. m. 247. p

ultima ratio jellegére, vagyis arra, hogy a büntetőjog fellépésére akkor van szükség, ha más jogágak szankciói már nem elegendőek.⁶³ „Minthogy léteznek a szólásszabadságot szűkebb körben és kevésbé kíméletlenül korlátozó, mégis hatékony eszközök a személyiségvédelemre, közelebbről a becsmérlési tényállásban foglalt elkövetési magatartások elleni fellépésre, az Alkotmánybíróság a becsmérlés vagy megalázás magatartások esetében az Alkotmány 61. § (1) bekezdésében foglalt szabad véleménynyilvánításhoz való jog aránytalan korlátozásának tartja a büntetőjogi szankció kilátásba helyezését.”⁶⁴

Emellett utalt arra: nem állítható, hogy az emberi méltóságot sértő, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozás miatt történő minden becsmérlés vagy megalázás egyben a köznyugalom megsértésének közvetlen és nyilvánvaló veszélyével jár. A bűncselekményi tényállásba felvett hipotetikus vagy tényleges visszacsatolás hiányában (a közlés alkalmas a köznyugalom megzavarására, illetve valóban megzavarta a köznyugalmat) a köznyugalomban okozott sérelem feltételezés nem elegendő a véleményszabadság alapjogának korlátozására.⁶⁵ Ezzel a megállapítással talán az lehet a probléma, hogy a testület nem indokolta, hogy miért minősül közvetlenebb és meghatározott szint feletti veszélynek az, ha a sértés konkrét személy vagy személyek ellen irányul.⁶⁶

Az Alkotmánybíróság csupán az eddigi határozatokban rögzítetteket foglalta össze, és nem foglalkozott a köztársasági elnök további észrevételeivel, nem vizsgálta meg azokat. Általánosan elmondható, hogy ha a jogalkotó úgy ítéli meg, hogy a társadalomra az adott magatartás veszélyt jelent, az büntetőjogi szabályozást igényel, akkor kriminalizálnia kell. Tehát gyakorlatilag a büntetőjog ultima ratio jellege nem azt jelenti, hogy a jogalkotónak az összes jogág szabályozási lehetőségét végig kell járnia, mielőtt a büntetőjoghoz nyúl.

A jogalkotó célja – az Alkotmánybíróság erre vonatkozó utalásával ellentétben – nem a politikai szélsőségek visszaszorítása és nem is a közvélemény formálása volt. A cél az volt, hogy ne csupán egyes embereket, hanem egyes emberek csoportjait se lehessen verbális támadások útján durván megsérteni emberi méltóságukban. A szabályozás megalkotása mögött álló közéleti esemény az volt, hogy 2003-ban a fenyegető módon fellépő sokaság

⁶³ Alkotmánybírósági esetjog i. m. 247. p

⁶⁴ 18/2004 (V. 25.) AB határozat, ABH 2004, 303, 319.

⁶⁵ Alkotmánybírósági esetjog i. m. 247. p

⁶⁶ Bárándy Gergely i. m. 117. p

nyilvánosan helyeselte a náci népirtást. Ezeket a körülményeket az Alkotmánybíróság nem minősítette.

A határozatot elemzők álláspontja megoszlott. Egyesek szerint a döntés egyszer és mindenkorra ellehetetlenítette hazánkban a gyűlöletbeszéd egyes formái elleni fellépést⁶⁷, míg mások szerint ahhoz, hogy a közösség elleni izgatás tényállásán változtatni lehessen, nem másra, mint alkotmánybírósági paradigmaváltásra van szükség⁶⁸. Úgy gondolom, hogy valóban változtatni kellene az alkotmánybírósági gyakorlaton, hiszen egy korábbi határozatban a testület elmondta, hogy a tételei nem örök érvényre szólnak. A lehetőség tehát adott a változtatásra, különösen az Alaptörvény hatályba lépésével.

1.7. A Btk. és a gyűlöletbeszéd IV.

2007 tavaszán került benyújtásra egy újabb módosító törvényjavaslat⁶⁹ a Büntető Törvénykönyvhöz. A tervezet indokolásában olvashatjuk, hogy e törvényjavaslat figyelembe vette mind az Alkotmány, mind pedig az Alkotmánybíróság ebben a tárgykörben hozott határozataiban foglalt követelményeket, az ott megfogalmazott jogalkotási hibákat kijavította, és az azokban foglalt alkotmányos elveket szem előtt tartotta, valamint csak annyiban módosította a szólás és véleménynyilvánítás szabadságához fűződő alapjogot, amennyiben az közvetlenül és konkrétan sérti egyes emberek, társadalmi csoportok tagjainak emberi méltóságához való jogát.⁷⁰

A törvény hatályba lépésével büntethetővé válik az, aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzettel, vagy a lakosság egyes csoportjaival, így különösen nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporttal kapcsolatban olyan kifejezést használ, vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy a csoport tagjainak becsületét csorbítsa, avagy emberi méltóságát megsértse. Úgyszintén bűncselekménynek minősülne az önkényuralmi rendszerre vagy eszmére emlékeztető vagy utaló testmozdulat is, ha alkalmas a magyar nemzet vagy a lakosság egyes csoportjai becsületének csorbítására, avagy ember méltóságának megsértésére. A 181/A. § (3) bekezdése szerint azonban nem lenne büntethető, aki az elkövetési magatartást politikai párttal vagy

⁶⁷ Sajó András: A faji gyűlölet igazolása büntetendő. *Fundamentum*, 2004/4, 21. p

⁶⁸ Zombori Mónika: A közösségek méltóságának védelméről. *Magyar Jog*, 2006/6, 332–339. p

⁶⁹ T/2785. számú törvényjavaslat szövege.

⁷⁰ A Btk. módosításáról szóló T/2785. számú törvényjavaslat indokolása.

politikai közszereplést is folytató társadalmi szervezettel kapcsolatban közszerepelésükkel összefüggésben tanúsítja.⁷¹

Az előzőekben előterjesztett törvényjavaslatok hibája gyakorlatilag abban állt, hogy a jogalkotó minden esetben a közösség elleni izgatás tényállásán szeretett volna változtatni. Mint ismeretes, a törvényhozó célja, hogy a gyalázkodást büntetőjogilag szankcionálhassa, ami tulajdonképpen összhangban van az Alkotmánybíróság véleményével.⁷² Az AB határozatokból kiderül, hogy a gyalázkodás és a közösség elleni izgatás nem ugyanaz, amit a törvényjavaslat figyelembe is vesz. Bár elkövetési magatartásuk nagyon hasonlít egymáshoz, a jogi tárgyuk jelentősen eltér egymástól. Míg a közösség elleni izgatás - nagyon helyesen - a Btk. XIV. fejezetének (a közrend elleni bűncselekmények) a II. címében (a köznyugalom elleni bűncselekmények) kap helyet, addig a gyalázkodásnak a Btk. XII. fejezetének (a személy elleni bűncselekmények) III. címében (a szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények) van a helye.⁷³

Az Alkotmánybíróság határozataiban kimondta, hogy „büntetőjogi büntetésekkel nem a közvéleményt kell formálni, hanem más jogok védelmében az elkerülhetetlenül szükséges esetekben szankcionálni”,⁷⁴ hiszen „egy valóban szabad társadalomban a szélsőséges nézetek hangoztatása önmagában nem idéz elő zavargásokat, hanem hozzájárul a köznyugalom és közrend alakításához, a lakosság toleranciaszintjének emeléséhez”.⁷⁵ A gyalázkodás esetén azonban nem egyszerűen a szélsőséges nézetekről van szó, hanem a vallási csoportokat, fajokat, nemzetiségeket sértő és megalázó szélsőséges kijelentésekről. A jogalkotó célja az volt, hogy, ha egyes személyeket nem becsmérelhetnek, akkor a társadalom egyes csoportjaival se lehessen ezt megtenni. Ahhoz, hogy az új törvényi tényállás ne legyen a szélsőséges nézetek kinyilatkoztatásának gátja, beiktatta a (3) bekezdést, melyben büntethetőséget kizáró okokat deklarált.

⁷¹ Halmai Gábor: 18/2004. (V. 25.) AB határozat – Gyűlöletbeszéd III.
http://halmaigabor.hu/oktat_mutat.php?kat_azon=3&kat_nyelv=magyar&kezdo=30

Internetről letöltve: 2012. 11. 16.

⁷² „Az Alkotmánybíróság végül megállapította, hogy a határozata szerint a közösségek méltósága a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos korlátja lehet. Nem zárja ki tehát a határozat azt, hogy erről a törvényhozó akár a gyűlöltre uszítás tényállásán túlmenő büntetőjogi védelemmel is gondoskodjék.”

Abh1., 181., V., 12/1999. (V. 21.) AB határozat, ABH 1999, 106, 109.

⁷³ A Btk. módosításáról szóló T/2785. számú törvényjavaslat indokolása.

⁷⁴ Abh1., ABH 1992, 167, 170.

⁷⁵ 18/2004 (V. 25.) AB határozat, ABH 2004, 303, 305.

Az (1) bekezdésben a gyalázkodás klasszikus formáját olvashatjuk, azt, amikor az elkövető a becsület csorbítására alkalmas kifejezést használ, vagy híresztel. A bűncselekmény megvalósulásához nem szükséges feltétel, hogy a társadalom csoportja bármely tagjának becsülete csorbuljon, elegendő a közvetlen veszély fenyegetettsége. Jellemzően a gyalázkodás zsidó, roma vagy más vallási felekezethez tartozó személyek ellen irányul, viszont a jogalkotó a más csoporthoz tartozók becsületét és emberi méltóságát is védelemben részesítette. A bűncselekmény csak nagy nyilvánosság előtt lett volna elkövethető, tehát a jogalkotó tiszteletben tartotta a büntetőjog ultima ratio jellegét, csak a legvégső esetben lehet a büntetőjog eszközeivel élni.

A (2) bekezdésben a tervezet a gyalázkodás testmozdulattal történő megvalósítását büntette volna. A testmozdulat kifejezés megfelel a normavilágosság követelményének, könnyen meghatározható, definiálható szó, bírói önkénynek nem ad teret. Az ezzel kapcsolatos alkotmánybírói gyakorlat így szól: „...a jogszabályok világossága, áttekinthetősége érdekében célszerű, ha a törvényhozó kerüli azoknak a helyzeteknek a teljes felsorolását, melyekre a jogszabály adott rendelkezéseit alkalmazni kell, az életviszonyok folytonos alakulása, változásai következtében e helyzetek kimerítő felsorolása reménytelen vállalkozás volna. Ha pedig újból és újból kiderülne, hogy a törvény hatályát ki kell terjeszteni olyan helyzetekre is, melyekre a törvényhozó eredetileg nem gondolt, vagy nem gondolhatott, ez a sorozatos törvénymódosítások kényszere folytán az Alkotmány 2. § (1) bekezdésben deklarált jogállamiság egyik elemére, a jogbiztonságra nézve jelentene veszélyt”.⁷⁶

A törvényjavaslatot tárgysorozatba vételre alkalmasnak találták. A tervezettel kapcsolatban a Kormánynak a következő volt az álláspontja: Csak akkor tudja támogatni, ha egy esetleges alkotmánymódosításra kerülne sor. Bár a Kormány kiemelten kezeli az idegengyűlölet elleni fellépést, és tisztában van azzal, hogy hazánkat nemzetközi szerződések kötelezik jogalkotásra, viszont az egyéni becsületvédelem csoportokra való kiterjesztése nem elfogadható számára. Egyik képviselő polgárjogi szabályozás kísérletével értett egyet. Volt olyan honatya, aki a problémát az Alkotmánybíróság merev gondolkodásában látta. Azonban szinte mindenki egyet értett azzal, hogy a szabályozási igény fennáll, és azzal, hogy nemcsak a jogalkotónak, hanem az Alkotmánybíróságnak is nyitottan kellene a kérdéshez állnia, hiszen

⁷⁶ 55/2001 (XI. 29.) AB határozat, ABH 2001, 200, 210.

csak így lehet megfelelő, alkotmányossági aggályokat nélkülöző normát alkotni. Végül, a törvényjavaslat elfogadásra került, viszont az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek nyilvánította.

1.8. 95/2008. (VII. 3.) AB határozat

A köztársasági elnök előzetes normakontrollra megküldte az Alkotmánybíróságnak a törvényt. Az államfő indítványában kifejtette, hogy az új rendelkezés közel áll a 18/2004. (V. 25.) AB határozatban foglalt és alkotmányellenessé nyilvánított becsmérlés tényállásához. A lényegi különbség abban áll, hogy a gyalázkodás a rágalmazáshoz és a becsületsértéshez hasonlóan immateriális tényállás, a szabadság és emberi méltóság elleni bűncselekmények között helyezték el. A köztársasági elnök megítélése szerint e különbségek ellenére a becsmérlés bűncselekménye kapcsán megfogalmazott alkotmányossági érvek alapján a kihirdetésre váró Btk. módosítás alkotmányellenessége megállapítható.⁷⁷ Az államfő felhívta a figyelmet arra, hogy az uszítás szintjét el nem érő, önmagában megvetést kifejező cselekmény „nem jár erőszakcselekmény nyilvánvaló és közvetlen veszélyével, sok esetben pedig egyéni jogokat sem fenyeget”⁷⁸. Önmagában az, hogy a jogalkotó a gyalázkodás tényállását a Btk. XII. fejezetének III. címében helyezi el, nem elegendő ok arra, hogy az uszítás szintjét el nem érő, becsmérő tartalmú közlés vagy magatartás esetében a véleményszabadságot olyan mértékben lehessen korlátozni, mintha egyéni jogsérelemről volna szó. Ráadásul, a gyalázkodás esetében nem határozható meg olyan konkrét személy, akinek a méltóságát a cselekmény sértené. A sértettek a lakosság egyes csoportjainak tagjai, így különösen a nemzeti, etnikai, faji, vallási csoportok tagjai lehetnek. Az indítvány szerint nem világos, hogy a magyar nemzet tagjai mennyiben lehetnek sértettek, e tekintetben az (1) és (2) bekezdés szövege eltér, és így normavilágossági aggályokat vet fel. A sértésnek a csoporttal kapcsolatosnak kell lennie, és a büntetőeljárás annak megállapítására irányulna, hogy a sértés mennyiben alkalmas az adott csoport pontosan be nem azonosítható tagja becsületének a csorbítására, méltóságának sérelmére.⁷⁹

⁷⁷ Halmai Gábor: 95/2008. (VII. 3.) AB határozat – Gyűlöletbeszéd IV.

http://halmaigabor.hu/oktat_mutat.php?kat_azon=3&kat_nyelv=magyar&kezdo=30

Internetről letöltve: 2012. 11. 16.

⁷⁸ 18/2004. (V. 25.) AB határozat, ABH 2004, 303, 318.

⁷⁹ 95/2008. (VII. 3.) AB határozat, ABH 2008, 782, 783.

A törvény a köztársasági elnök álláspontja szerint tehát nem közvetlenül másik alanyi alapjog, konkrét személyiségi jogsérelem érvényesítését és védelmét szolgálja. Mivel léteznek a szólásszabadságot kevésbé korlátozó, mégis hatékony eszközök a személyiségvédelemre, a javaslat az államfő szerint a súlyos büntetőjogi szankció kilátásba helyezésével az Alkotmány 61. § (1) bekezdésében biztosított szabad véleménynyilvánítás jogát aránytalanul korlátozza. A köztársasági elnök indítványa hangsúlyozza továbbá, hogy a Btkm. abban az esetben is súlyos alkotmányossági aggályokat vet fel, ha elfogadjuk, hogy személyiségi jogokat véd.⁸⁰

A 181/A. § (3) bekezdés alapján nem volna büntethető, aki politikai párttal, vagy politikai közszereplést is folytató társadalmi szervezettel kapcsolatban közszerepelésükkel összefüggésben az (1) bekezdésben meghatározott kifejezést használ vagy híresztel, illetve a (2) bekezdésben meghatározott magatartást tanúsít. A köztársasági elnök úgy vélte, ez a szabály nem szünteti meg a 181/A. § (1) és (2) bekezdésének alkotmányellenességét. A (3) bekezdés nem fedi le a kommunikációs alapjogok területét, így számos vonatkozásban az alkotmányellenesség továbbra is fennáll. A véleményszabadság ugyanis nemcsak a közügyek megvitatását biztosítja, hanem az egyén önkifejezését, személyiségének szabad kibontakoztatását is. Btkm. alapján a büntetőjogi korlátozás ez utóbbira is kiterjedne. Ráadásul a 181/A. § (3) bekezdése a közügyek megvitatását leszűkíti a politikai pártok és politikai közszereplést folytató társadalmi szervezetek, valamint ezek tagjai közszereplésére. A meghatározás továbbá kizárja az Országgyűlés, a köztársasági elnök, a Kormány, a bíróságok, a rendőrség, tehát a közhatalmi szervek, valamint az egyesületek, a média és az egyházak működése feletti nyilvános diskurzust is a közügyek megvitatásából.⁸¹

Az Alkotmánybíróság teljes mértékben egyetértett az államfői indítvánnyal. A kérdés ismételten az volt, hogy a törvényjavaslatban leírt cselekmények korlátozzák-e a véleménynyilvánításhoz való jogot, oly mértékben, hogy azt alkotmányellenessé kelljen nyilvánítani.

Az Alkotmánybíróság a korábbi határozatok tételeire visszautalva hangsúlyozta, hogy az Alkotmány alapján minden személyt egyenlően megillet a szólás szabadsága, a demokratikus kommunikáció során tehát mindenki véleménye megjelenhet, függetlenül annak

⁸⁰ 95/2008. (VII. 3.) AB határozat, ABH 2008, 782, 784.

⁸¹ 95/2008. (VII. 3.) AB határozat, ABH, 2008, 782, 784.

formájától. Történhet akár szóban, akár szimbolikus beszéd során vagy esetleg jelképhasználat útján is. Ebből következik, hogy a véleménynyilvánítás szabadságát nem lehet korlátozni csupán a kifejezés szélsőséges tartalmára alapozva, kizárólag csak annak belátható következményére. Ennek a feltételnek az uszítás tényállása megfelelt.

A testület szerint az alkotmányellenesség egyik oka, hogy a véleménynyilvánítás önmagában védett, függetlenül annak tartalmára. Ezért az uszításnál enyhébb, és szólásszabadságot korlátozó büntetőjogi rendelkezések alkotmányellenesek. A gyalázkodás tényállása akkor is megvalósulna, ha az a cselekmény nem hozná magával a köznyugalom megzavarásának tényét, és akkor is, ha a kifejezés vagy mozdulat egyéni jogok sérelmével sem járna. Ebből következően a gyalázkodás bűncselekménye nem büntethető.

Az Alkotmánybíróság kifejtette – megismételve a köztársasági elnök indítványában szerepelteket -, hogy „[a] 181/A § (1) bekezdés büntetendővé teszi a magyar nemzettel kapcsolatos olyan kifejezés használatát, híresztelését, amely alkalmas arra, hogy valamely csoport vagy a magyar nemzet tagjainak becsületét csorbítsa, avagy emberi méltóságát megsértse. Ezzel szemben a 181/A § (2) bekezdésből az olvasható ki, hogy büntetendő volna a magyar nemzet becsületének csorbítására, emberi méltóságának megsértésére alkalmas testmozdulat. A becsület és a méltóság az emberi minőséghez tapad. A 181/A § (2) bekezdése értelmezhetetlen, és az (1) bekezdésnek ellentmondóan szabályoz, ezért nem felel meg az alkotmányos büntetőjog azon követelményének, hogy a tilalmazott magatartást leíró diszpozíciónak határozottnak, körülhatároltnak, világosan megfogalmazottnak kell lennie”.⁸² Tehát véleménye szerint a bűncselekménynek nincs konkrét sértettje, nem világos, hogy pontosan a lakosság egyes csoportjain kívül kik tartoznak a sértettek körébe.

A védendő jogi tárgygal kapcsolatban az a probléma, hogy nem a köznyugalom az, hanem a személyiségi jogok, az egyéni becsület. A határozat szerint a tényállás nemcsak a z egyes személyek becsületét és méltóságát sértő magatartásokat rendeli büntetni, hanem azt is biztosítja, hogy a gyalázkodó kijelentések és testmozdulatok is szankcionálhatók legyen, ha a sértettek személye nem állapítható meg, büntetve ezzel a gyűlöletbeszéd minden formáját.⁸³ Azonban, mint tudjuk a demokrácia egyik alappillére az, hogy a véleményeket pusztán tartalmuk miatt nem szabad korlátozni. Ami alkotmányellenessé teszi az az, hogy:

⁸² 95/2008. (VII. 3.) AB határozat, ABH 2008, 782, 788.

⁸³ Bárándy Gergely i. m. 273. p

„...a törvényjavaslat a jelen formájában az ilyen, általánosításokat tartalmazó beszédet is büntetné. Nem tényállási elem ugyanis, hogy a támadott csoporthoz tartozó személyek bármely módon részesei legyenek e kommunikációnak: a rasszista kijelentéseket meghallgassák, figyelemmel kövessék, azzal más módon kapcsolatba kerüljenek. Pedig ezek azok az esetek, amikor a véleménynyilvánítás nemcsak egyes személyek érzékenységét, méltóságérzetét, hanem alkotmányos jogát is sérti”.⁸⁴

A testület a Abh1. határozatra visszautalva, kimondta, nem kizárt annak a lehetősége, hogy a jogalkotó a közösségek védelméről a gyűlöletre uszításon túlmenő büntetőjogi eszközök igénybevételével gondoskodjon⁸⁵, továbbá hangsúlyozta, hogy a védelemre érdemes jog alanya az egyén, aki felléphet megsértett joga védelme érdekében.⁸⁶

A továbbiakban az Alkotmánybíróság kiemelte, hogy „[a] törvényhozó, ha úgy ítéli meg, hogy biztosítania kell a jog védelmét abban az esetben is, ha a jogsérelem az egyént valamely csoporthoz tartozására tekintettel éri, az Alkotmány 61. § (1) bekezdésében biztosított szabad véleménynyilvánítást tiszteletben tartva fogalmazhat meg az alkotmányos büntetőjog követelményeinek megfelelő büntető tényállást”.⁸⁷ Viszont ezzel ismételtén az a probléma, hogy nem ad iránymutatást a jogalkotónak.

A tervezet (2) bekezdésben olvasható „különösen önkényuralmi rendszerre vagy eszmére emlékeztető vagy utaló testmozdulat” fordulattal a jogalkotó nem konkretizálta kellően a magatartást, így ez nem felel meg a normavilágosság követelményének.

A törvényjavaslat ellentétes az Alkotmány 54. § (1) bekezdésével, mert nem biztosítja az Alkotmánybíróság gyakorlatának megfelelően a sértett önrendelkezési jogát, mivel a gyalázkodás tényállását ne lehet magánindítvánnyal előterjeszteni, csak közvádra.

A testület szerint a (3) bekezdés is alkotmányellenes, mivel az csak a politikai pártok vagy a politikai közszereplést is folytató társadalmi szervezetek politikai közszereplésével összefüggésben megnyilvánuló véleményközlést hagyná büntetlenül, nem pedig az összes ilyen közlést.

⁸⁴ 95/2008. (VII. 3.) AB határozat, ABH 2008. 782, 789.

⁸⁵ Abh1., ABH 1992, 167, 181.

⁸⁶ Abh1., ABH 1992, 167, 179.

⁸⁷ 95/2008. (VII. 3.) AB határozat, ABH 2008, 782, 792.

Végül a határozatban említésre kerül a bűncselekmény büntetési tétele, a két évig terjedő szabadságvesztés, amely túlzott mértékű, és a véleménynyilvánítás szabadságát aránytalanul korlátozza. Ezt a körülményt a köztársasági elnök kifejezetten kifogásolta.

2. Az önkényuralmi jelképek használatáról⁸⁸

Az önkényuralmi jelképek használatát tiltó rendelkezést⁸⁹ az 1993. évi XLV. törvény iktatta be a Btk-ba, indokolását pedig a törvény preambulumban olvashatjuk, miszerint a XX. században hatalmas megrázkódtatás érte az emberiséget a szélsőséges politikai eszmék kibontakozásával, olyan diktatúrákat létre hozva, amelyek sárba tiporták az emberi jogokat és a demokrácia alapértékeit, ezért van szükség egy ilyen tényállás bevezetésére. Továbbá a mindössze hárommondatos indokolás hozzáteszi, hogy a különböző önkényuralmat szimbolizáló jelképek (fasiszta és kommunista) továbbélése és újrafelhasználása jogosan háborítja fel a társadalom jelentős részét és ezek a cselekmények egyben rossz fényben tüntetik fel hazánkat nemzetközi viszonylatban.

A tényállás beiktatása után többször felmerült az a kérdés, hogy a bűncselekmény összhangban áll-e az alkotmányi rendelkezésekkel és nem korlátozza-e szükségtelenül az emberi jogokat. Az Alkotmánybírósághoz több indítvány is érkezett a Btk. 269/B. §-a alkotmányellenessé nyilvánításának tárgyában. Az indítványozók álláspontja szerint ez a rendelkezés ellentétes a pártalapítás szabadságával, a gondolat, lelkiismeret és vallás szabadságával, illetve sérti továbbá a véleménynyilvánítás szabadság alapjogát is.⁹⁰

A 14/2000. (V. 12.) AB határozat az indítványokat megalapozatlannak találta. Az Alkotmánybíróság kiindulási alapja az volt, hogy az önkényuralmi jelképek használata, viselése a politikai véleménynyilvánítás egyik fajtája. Ennek alapján a Btk-ban deklarált

⁸⁸ „E megnyilvánulások totalitárius ideológiák elemeit idézik, mivel egy adott közösség és az ahhoz tartozó egyének ellen irányulnak, a közösség és az ahhoz tartozó személyek identitását alapvetően meghatározó tulajdonság becsmérelésével arra törekednek, hogy e közösséget és az ahhoz tartozó személyeket negatív színben tüntessék fel a társadalom előtt. Ezzel pedig tudatosan és folyamatosan megkérdőjelezzék ahhoz való jogukat, hogy őket egyenlő méltóságúnak tekintsék, és ekként kezeljék.” 96/2008 (VII. 3.) AB határozat, ABH 2008, 816, 819.

⁸⁹ A Btk. 269/B. § (1) bekezdésében így rendelkezik: „Aki horogkeresztet, SS-jelvényt, nyilaskeresztet, sarlókalapácsot, ötágú vörös csillagot vagy ezeket ábrázoló jelképet

a) terjeszt;

b) nagy nyilvánosság előtt használ;

c) közszemlére tesz;

ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétséget követ el, és pénzbüntetéssel büntetendő.

(2) Nem büntethető az (1) bekezdésben meghatározott cselekmény miatt, aki azt ismeretterjesztő, oktatási, tudományos, művészeti célból vagy a történelem, illetve a jelenkor eseményeiről szóló tájékoztatás céljából követi el.”

⁹⁰ Alkotmánybírósági esetjog i. m. 236. p

rendelkezés a véleménynyilvánításhoz való jogot korlátozza. Az Alkotmánybíróság az Abh1. [lásd: a dolgozat 11. oldalától - szerző] elveit felhasználva alakította ki álláspontját az ügyben. Olyan kérdések merültek fel ezzel kapcsolatban, minthogy szükséges-e a véleménynyilvánítás és a sajtószabadság korlátozása a tényállásban leírt magatartások esetén, illetve, hogy arányban áll-e a korlátozás a szankcióval, tehát az elérni kívánt célhoz a büntetőjogi felelősségre vonás „illeszkedik-e”.⁹¹ Azt azonban a határozat is elismerte, hogy a különböző elkövetési magatartásoknál (pl. önkényuralmi jelképek használata és gyűlöletbeszéd) más-más vizsgálódási és értékelési szempontok érvényesülnek. Ennek figyelembevételével jutott el az AB arra a megállapításra, hogy a véleménynyilvánításhoz való jog büntetőjogilag történő korlátozása az uszítástól eltérő más cselekvések esetében is megvalósulhat. Eszerint a gyűlöletre uszításnál szélesebb körben, de a gyalázkodásnál mégis szűkebben, ugyanakkor alkotmányosan büntetőjogi korlátozás alá vonható a köznyugalmat veszélyeztető magatartás is. A testület véleménye szerint az alkotmányos korlátozhatóság határa ott van, ahol „a tiltott magatartás nem pusztán egy – helyesnek vagy helytelennek ítélt – politikai nézetet fejez ki, hanem annál több: a demokrácia értékeit szem előtt tartó közösségek méltóságát sértve veszélyezteti a köznyugalmat is”⁹², tehát a köznyugalom megzavarása valamilyen mértékben indokot adhat a szabad véleménynyilvánítás korlátozásához.

Az Alkotmánybíróság továbbá leszögezte, hogy az önkényuralmi jelképek tiltása kapcsán figyelemmel kell lenni a történelmi helyzet jellegzetességeire. A korlátozás ilyen módú eshetősége az 1950. november 4-én, Rómában kelt Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok védelméről szóló Egyezmény 10. cikkéből következtethető ki.

Magától értetődően alakul ki félelemérzet, fenyegetettség-érzet azokban az emberekben és hozzátartozóikban, akik részesei voltak valamelyik önkényuralmi rendszernek, hiszen ezek a jelképek a totalitárius rendszerekhez kapcsolódó embertelenségek megismétlődésének hatását kelthetik. E diktatúrák tömegesen követtek el törvénytelenégeket, sértették meg az alapvető emberi jogokat. Ezek a jelképek a XX. századi magyar történelemben megvalósult olyan politikai törekvéseket szimbolizálnak, amelyek negatív értékeket hordoznak. Az önkényuralmi jelképek minden korlátozás nélküli, szabad használata a jelen történelmi helyzetben az emberi méltóságot tisztelő, ezért a szélsőséges eszméket

⁹¹ Alkotmánybírósági esetjog i. m. 214. p

⁹² 14/2000. (V. 12.) AB határozat, ABH 2000, 83, 92.

elítelő, a demokrácia értékei mellett kiálló minden személyt súlyosan sért és különösen a kommunizmus, illetve náci ideológia áldozatait és azok hozzátartozóit.⁹³ A jelképek használata felidézi bennük a még közeli múltat minden fenyegetésével, visszahozva az embertelen szenvedéseket, deportálásokat és a halált okozó eszméket. Magyarországon még máig él a köztudatban a jelképekben rejlő szélsőséges ideológiák kegyetlensége. „Más, nyugodtabb történelmű országokban talán kevésbé lenne szükség a szólás ilyen korlátozására. E három körülmény [tömegek méltóságának megsértése, a köznyugalom megsértése és a történelmi háttér] együttesen indokoltá teszi a tényállás megtartását. Ugyanakkor a tiltás nem teljes körű: a jelképek előállítása, megszerzése, tartása, behozatala, kivitele, nagy nyilvánosságon kívüli használata megengedett.”⁹⁴ „A tiltott jelkép terjesztője, használója stb. csak akkor büntethető, ha olyan magatartást tanúsít, ami a jelképek által szimbolizált diktatúrák melletti intézményes kiállásnak, propagálásnak minősül, illetve egyéb olyan magatartást tanúsít, amely túlterjeszkedik a szorosan értelmezett, pusztán személyes vélemény kifejezésen.”⁹⁵

Kérdés maradt ezután, hogy hogyan is egyeztethető össze jelen határozat a korábbiakban hozottakkal, amelyek a véleménynyilvánításhoz való jog korlátozhatóságát, egyrészt a közösségek méltóságával, másrészt a köznyugalommal hozták összefüggésbe. A testület következőképpen úgy hidalta át ezt a problémát, hogy: a törvény által védett értékek, mint a köznyugalom és a közösségek méltósága, megsértésének büntetése külön-külön, más elbírálást, értékelést kaphatna. Az önkényuralmi jelképek használata azonban e két értéket egyszerre sérti, egymást felerősítő hatásuk jelentkezik.

A határozattal kapcsolatban a legfőbb kritikai észrevétel, hogy nem függ össze a közösség elleni izgatás tárgykörében hozott korábbi határozatokkal. Ez azért is felróható kritika, mivel az önkényuralmi jelképek használatáról rendelkező határozat előtt is, illetve utána is hozott ilyen jellegű döntéseket az Alkotmánybíróság. (1992, 1999, 2004, 2008. években) Koltay András fűzi hozzá, hogy az izgatásnál meghatározott mérce itt jóval lejjebb került, jobb lett volna, ha a testület a két mércét jobban egymáshoz igazítja. „Ezt megtehetette

⁹³ „Az Alkotmány nem értéksemleges, az Alkotmánynak van értékrendje. Az alkotmányos értékekkel összeegyeztethetetlen véleménynyilvánítást az Alkotmány 61. §-a nem védi.” 14/2000. (V. 12.) AB határozat, ABH 2000, 83, 96-97.

⁹⁴ Koltay András: Az önkényuralmi jelképek korlátozhatóságának kérdése – a Vajnai kontra Magyarország ügy apropóján. Magyar Jog 2008. 12. sz. 803. p

⁹⁵ Holló András párhuzamos indokolása a 14./2000. (V. 12.) AB határozathoz, ABH 2000, 83, 103-104.

volna az izgatás mércéjének lejjebb szállításával, vagy az önkényuralmi jelképek tiltásának alkotmányellenessé nyilvánításával egyaránt – a második izgatási döntés alkalmával, 1999-ben a 2000-essel szinte megegyező összetételű testület számára mindkét lehetőség adott volt.⁹⁶ Koltay még azt is megemlíti, hogy nem derül ki pontosan, a közösség saját jogon vagy csak saját tagjain keresztül számíthat-e védelemre. Kukorelli István, aki a határozathoz különvéleményt fűzött, kitér arra, hogy nem magának a közösségnek, mint meghatározhatatlan személyek összességének van méltósága, hanem az egyén emberi méltósághoz való jogából adódóan jogosult a védelemre.⁹⁷ Ez ugyan helyénvaló, csak az egyénnek és nem a közösségnek lehet méltósága, ezt más AB határozatok is leszögezték. Ez a pontosítás azonban a korlátozás alkotmányosságán nem változtat.

2.1. Politikai véleménynyilvánítás a Vajnai ügy kapcsán

A bűncselekményhez kapcsolódóan érdemes felidézni egy jogesetet. Vajnai Attila, a Munkáspárt 2003 alelnöke megsértette a Btk. 269/B. §-át. 2003. február 21-én beszédet tartott Budapest központjában a párt jogszerű demonstrációján, kabátján egy öt centiméter átmérőjű ötágú vörös csillagot viselt, mint a nemzetközi munkásmozgalom szimbólumát. A helyszínen szolgálatot teljesítő rendőr felhívta figyelmét, hogy távolítsa el a ruházatáról a csillagot, amit a panaszos meg is tett.

Ezt követően önkényuralmi jelkép nyilvános viselése miatt büntetőeljárás indult ellene. Az elsőfokú bíróság egy évre próbára bocsátotta, a bűncselekmény súlyát elenyészőnek találta. A fellebbezés nyomán eljáró Fővárosi Bíróság felfüggesztette az eljárást és előzetes döntéshozatali kérelmet terjesztett az Európai Bíróság elé, amely hatáskör hiányára hivatkozva visszautasította a kérelmet. A Fővárosi Bíróság 2005. november 16-án helybenhagyta az elsőfokú bíróság ítéletét.

A kérelmező szerint a vörös csillag viseléséért indított büntetőeljárással a magyar hatóságok megsértették véleménynyilvánítási szabadságát (Emberi Jogok Európai Egyezménye, 10. cikk). A kormány előzetes kifogásában az egyezmény 17. cikkére hivatkozott, amely a joggal való visszaélést tilalmazza. Mivel a vörös csillag a totalitárius

⁹⁶ Koltay András: Az önkényuralmi jelképek korlátozhatóságának kérdése – a Vajnai kontra Magyarország ügy apropóján. i.m. 804. p

⁹⁷ Kukorelli István különvéleménye a 14./2000. (V. 12.) AB határozathoz, ABH 2000, 83, 106-108.

rendszert szimbolizálja, aláássa azokat az értékeket, amelyek a demokrácia és egyben az egyezmény alapját is képezik. Érvelése alátámasztására a kormány a náci ideológiával kapcsolatos strasbourgi esetjogot idézte: álláspontja szerint ugyanúgy kell kezelni mindenfajta diktatórikus eszmerendszert, és az ilyen jellegű beszédet ki kell vonni a 10. cikk védelme alól. Az Emberi Jogok Európai Bírósága [továbbiakban: EJE – szerző] nem fogadta el ezt az érvelést. A testület szerint a kormány sem állította, hogy a kérelmező bármilyen módon megvetette vagy lenézte volna a totalitárius rendszer áldozatait vagy diktatórikus célok megvalósítására törekedett volna. A vörös csillag viselése az EJE szerint nem tekinthető a diktatúra helyeslésének vagy propagálásának. A csillag a jogszerű baloldali politikai mozgalmak jelképe, és nem kapcsolódik semmiféle rasszista ideológiához.

A testület elfogadta, hogy a büntetőjogi eljárással az állam beavatkozott a panaszos véleménynyilvánítási szabadságába. A kérelmező szerint majdnem két évtized telt el a rendszerváltás óta, Magyarország közben tagja lett többek között a NATO-nak, az Európa Tanácsnak és az Európai Uniónak is. 1990 óta öt többpárti parlamenti választást tartottak, és az ország stabil demokráciának tekinthető. A Munkáspártot egyszer sem vádolták azzal, hogy megkísérelné megdőnteni a fennálló rendszert. Ezért álláspontja szerint nem állítható, hogy a vörös csillag viselése miatt kezdeményezett büntetőeljárásnak legitim célja volt. Ezzel szemben a kormány úgy érvelt, hogy a Btk. vonatkozó rendelkezése a XX. századi diktatúrákra válaszul született. Az önkényuralmi jelképek használata a félelem és megalázottság érzését keltette az emberekben, gyakran az elhunyt áldozatok jogait is sértve. Ezen szimbólumok viselése elengedhetetlen része volt a plurális demokráciát és a jogállamiságot elutasító rendszereknek. Az Alkotmánybíróság határozatával összhangban tehát a tiltást - a kormány álláspontja szerint - a zavargások megelőzése és mások jogainak védelme indokolja. Ezt a strasbourgi bíróság is elfogadta.

A korlátozás szükségességével kapcsolatban a kérelmező hangsúlyozta: alapvető különbség volt a fasiszta és a kommunista ideológiák között, és a vörös csillagot nem lehet kizárólag a kommunista diktatúrával azonosítani. A panaszos szerint 1945-ben a náci megszállás alól felszabadító csapatok vörös csillagot viseltek, és a szimbólum az antifaszizmus jelképévé vált. A kérelmező nem vitatta, hogy a rendszerváltást megelőzően a totalitárius rezsim szolgálatai súlyos bűncselekményeket követtek el, de ez nem járathatja le a kommunizmus ideológiáját és nem vonhatja kétségbe a vörös csillag által szimbolizált

politikai értékeket. Ezen kívül a fasizmussal ellentétben a nemzetközi jog nem tiltotta be a kommunizmus hirdetését. Végül a panaszos szerint az állam nem tudta igazolni, hogy nyomós társadalmi igény igazolná a vörös csillag általános tilalmát.

A kormány úgy érvelt, hogy a vörös csillag Magyarországon nem kizárólag a nemzetközi munkásmozgalom jelképe. A közelmúlt magyar történelme megváltoztatta a szimbólum jelentését, ma az összekapcsolódik azzal a diktatórikus rezsimmel, amely súlyos emberi jogi jogsértéseket igazolt és erőszakosan jutott hatalomra. Emellett az állam hivatkozott az Alkotmánybíróság döntésére, amelyben a testület alkotmányosnak találta az önkényuralmi jelképek hatályos tilalmát.

Az EJEB először a 10. cikk alkalmazásával kapcsolatos általános elveket tekintette át. A nyomós társadalmi igény megítélésakor az államok rendelkeznek bizonyos mérlegelési szabadsággal, azonban ezt a testület felülvizsgálhatja. A korlátozás igazolására a kormánynak releváns és megfelelő érveket kell felhoznia, és a testület minden esetben dönt arról, hogy a korlátozás arányban állt-e az elérni kívánt céllal. Továbbá a véleménynyilvánítás szabadsága azokra a közlésekre is kiterjed, amelyek sértők, durvák és zavarók - ezt követeli meg a pluralizmus és a tolerancia. Az egyezmény 10. cikk 2. bekezdése alapján a politikai beszéd csak nagyon szűk mértékben korlátozható. Az EJEB álláspontja szerint a kérelmező a vörös csillag nyilvános viselésével politikai nézetét fejezte ki, így az ügy a 10. cikk hatálya alá tartozik.

Az EJEB szerint a politikai beszéd korlátozását csak nyilvánvaló, nyomós és különleges társadalmi igény igazolhatja. Különös gonddal kell eljárni azon szimbólumok esetében, amelyeknek több jelentésük van, hiszen egy általános tilalom olyan kontextusban is korlátozhatja a használatukat, amelyben a tilalom nem lenne szükséges. A bírák tisztában voltak azzal a ténnyel, hogy a kommunizmus idején elkövetett jogsértések diszkreditálták a vörös csillagot. Ugyanakkor a vörös csillag nem határozható meg kizárólag, mint a kommunista diktatúra jelképe, ahogy azt a kormány sugallta. Nyilvánvaló, hogy ez a szimbólum a nemzetközi munkásmozgalmon túl egyes tagállamokban jogszerűen működő politikai pártokat is jelképez. A kormány nem tudta bizonyítani, hogy a vörös csillag kizárólag totalitárius eszmék terjesztését szimbolizálja, különösen a tényállás fényében. A kérelmező egy jogszerűen megtartott, békés demonstráción viselte egy olyan bejegyzett

baloldali pár képviseletében, amely soha nem törekedett a jogállam megdöntésére. Ilyen helyzetekben gondosan el kell választani egymástól azokat a közléseket, amelyek sértők és felháborítók, azoktól, amelyek már nem tarthatnak igényt a demokratikus társadalom toleranciájára. Ezért a testület úgy ítélte meg, hogy - szem előtt tartva a vörös csillag többféle jelentését - a teljes tilalom túlságosan széles, mivel olyan tevékenységeket és közléseket is tilt, amelyek nyilvánvalóan a 10. cikk védelme alatt állnak. A jelenlegi magyar szabályozás nem tesz kísérletet arra, hogy mérlegelje a különböző értelmezési módokat, bár még ha így is tenné, akkor is károsan hatna a véleménynyilvánítás szabadságára.

Ami a zavargások megelőzését, mint legitim szabályozási célt illeti, a kormány az EJEK véleménye szerint nem hivatkozott olyan esetre, ahol a vörös csillag nyilvános megjelenítése bármilyen veszélyt eredményezett volna. Még amennyiben így is lett volna, a magyar jog számos rendelkezése alkalmas a köznyugalom védelmére. Hasonlóképpen önmagában nem igazolhatja a büntetőjogi szabályozást a vörös csillag és a totalitárius kommunista ideológia közötti kapcsolat. Nem jelent veszélyt az, amikor egy legális, totalitárius ambíciókkal nem rendelkező párt vezetője viseli. A Btk. 269/B. §-a azonban nem kívánja meg annak bizonyítását, hogy a jelkép megjelenítése propagandával ér fel, ellenkezőleg: minden olyan eset, amely nem szolgál tudományos, művészi, információs vagy oktatási célokat, mérlegelés nélkül a Btk. tilalma alá esik.

Természetesen a testület is tisztában van azzal a ténnyel, hogy a kommunizmus megszilárdítása érdekében milyen terrort alkalmaztak a rendszer irányítói, és hogy a szimbólumának tekintett vörös csillag az áldozatokban és hozzátartozóikban kellemetlen érzéseket kelthet. Ugyanakkor ezek az érzések, bármily érthetők is, nem korlátozhatják a véleménynyilvánítás szabadságát. A valós vagy feltételezett társadalmi érzések kielégítése nem igazolhatja alapvető szabadságok korlátozását. „Még a kommunista önkényuralmi rendszerek által hirdetett ideológia propagálása sem lenne elegendő alap a tiltásra, ha az nem jár más, konkrét jogsérelemmel.”⁹⁸ Mindezek alapján az EJEK megállapította az egyezmény 10. cikkének megsértését.

⁹⁸ Koltay András: A Vajnai ügy. JeMa – Jogesetek Magyarázata. 1/2010. 78. p

Záró gondolatok

Ahogy láthatjuk, a látszólagosan határozott jogalkalmazás eléggé bizonytalan.

A véleménynyilvánításhoz való jog tárgykörében utolsóként hozott határozat sok új momentumot nem tartalmaz az 2004-ben hozott döntéshez képest. A határozat alapján beláthatjuk, hogy a paradigmaváltás, ami a jogalkotás igényeként merült fel, nem történt meg, az csupán a 2004-es döntést fogalmazta újra.

Ellentmondásokat vélhetünk felfedezni a testület állásfoglalások között. Egyszer kijelenti, hogy a közösségek méltósága korlátja lehet a vélemény szabadságnak, tehát nincs kizárva az, hogy a jogalkotó a gyűlöletre uszításon túl büntetőjogi védelemről gondoskodjon. Máskor amellet áll, hogy az uszítás tényállásánál enyhébb, erőszakos cselekvésre felhívást nem tartalmazó és a szólásszabadságot korlátozó rendelkezések alkotmányellenesek. A témakörre vonatkozó határozatok egyikében sem találhatunk arra utalást, hogy ezek az ellentétek hogyan is oldhatóak fel. Tudjuk, hogy az Alkotmánybíróságnak nem feladata az, hogy iránymutatást adjon a jogalkotónak, azonban történt már olyan eset is, mikor ez megvalósult, és a helyesnek vélt útra terelte a jogalkotót. Véleményem szerint, ebben az esetben is szükséges lett volna erre.

Az Alkotmánybíróság nem tartotta kielégítően meghatározottnak a „különösen önkényuralmi rendszerre vagy eszmére emlékeztető vagy utaló testmozdulat” szófordulatot. Mint ismeretes, a testület maga követeli meg a normaszöveg elvont megfogalmazását. Ha büntetőjogi kódexünket felütnénk, láthatnánk, hogy a „testmozdulat” kifejezés csak itt szerepelt volna. Ahogy például a tolvaj szó is csak egyetlen helyen szerepel, azonban erre nézve a jogalkotó nem készült értelmezéssel. Ahogy láthatjuk, eddig a jogalkalmazónak sohasem voltak ezzel kapcsolatosan jogértelmezési nehézségei. Bizonyára a „testmozdulat” szó sem okozott volna ilyesfajta akadályt a jogalkalmazónak.

Úgy gondolom, hogy az önkényuralmi jelképek használatáról született határozat is felvet némi aggodalmat. Ahogy láthattuk, a testület egyik döntésében a büntethetőségi küszöböt az uszításban állapította meg. Az önkényuralmi jelképek esetében ezt az alapjogi korlátozás alkotmányossági mércéjeként megállapított tesztet nem alkalmazta, azzal érvelt,

hogyan az más vizsgálati és értékelési szempontokat igényel. Azonban ennek mértéke ismételtelen nem adott választ a testület. Mindkét esetben adódik a kérdés, hogy hogyan is teremthető meg az összhang. Felmerülhet megoldásként az önkényuralmi jelképek használata körében a tilalom részbeni feloldása, míg a gyalázkodás esetén a korlátozás alkotmányos keretek közötti megteremtése.

Az Alkotmánybíróság eléggé tág keretek között szabta meg a véleménynyilvánítást és a szólásszabadságot, gyakorlatilag bármilyen nemű megnyilvánulás esetén lehetne e jogokra hivatkozni. A közelmúltban történt eset - Horthy szobor leöntése vörös festékkel - példa lehet erre: az elkövető arra hivatkozott, hogy ezzel a tettevel véleményét fejezte ki, azonban ez rongálásnak minősül. 2009-ben Gerő András⁹⁹ történész a legnagyobb problémát abban látta, hogy csak egyes személyek léphetnek fel bírósági úton az őket ért megalázó és sértő kifejezések miatt, pedig a közösségek is ugyanígy jogosultak lennének erre. Megoldásként azt javasolta, hogy hozzák vissza az 1914-ig működő esküdtbíróságokat, amelyeket csak sajtóperekben működtettek, az ilyen típusú ügyek (a gyűlöletbeszéd, különösen a rasszista beszédek) intézésére.

Véleményem szerint, a gyűlöletbeszéd tárgykörében sajnos nem született még konszenzus. A szakmai érvek és ellenérvek ütköztetése átcsapott a „cigányozás” és „zsidózás” kérdésévé. Az érem, úgy tűnik, a közeljövőben nem fog megfordulni. Megoldás lehet a politikai elit gondolkodásmódjának megváltoztatása, hiszen a jogszabályok önmagukban nem oldanak meg semmit, amíg ez nem történik meg, nem marad más, mint a reménykedés, illetve a társadalom öntisztulására való várás¹⁰⁰, ami csaknem 20 éve várat magára.

⁹⁹ Gerő András: Mozgássérült alaptörvény. Népszabadság online, 2009. október 18.

http://nol.hu/lap/hetvege/20091017-mozgasserult_alaptorveny Internetről letöltve: 2012. 12. 01

¹⁰⁰ „Politikai kultúra és egészségesen reflektáló közvélemény csakis öntisztulással alakulhat ki.” Abh1., ABH 1992, 167, 169.

Irodalomjegyzék

Ádám Antal–Halmai Gábor: A vélemény szabadság problémái az alkotmánybíráskodásban. In: Acta Humana, 1996/24. 17. p

Alkotmánybírósági esetjog/ szerk. Halmai Gábor. Bp.: Complex Kiadó, 2007.

Bárándy Gergely: Gyűlöletbeszéd Magyarországon. Bp.: Scolar Kiadó 2009.

Gerő András: Mozgássérült alaptörvény. Népszabadság online, 2009. október 18. http://nol.hu/lap/hetvege/20091017-mozgasserult_alaptorveny Internetről letöltve: 2012. 12. 01.

Hack Péter: A büntetőhatalom függetlensége és számonkérhetősége. Bp.: Magyar Közlöny Lap- és Kvk. 2008.

Halmai Gábor: 18/2004. (V. 25.) AB határozat – Gyűlöletbeszéd III. http://halmaigabor.hu/oktat_mutat.php?kat_azon=3&kat_nyelv=magyar&kezd=30 Internetről letöltve: 2012. 11. 16.

Irk Ferenc: A rizikótársadalom csapdái, a büntetőhatalom lehetőségeinek korlátai. In: Studia in honorem András Szabó. Bp.: Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK, 2008.

Kiss Anikó: Szabadság a gyalázkodásra. In: Acta Humana, 1996/24. 42. p,

Koltay András: A Vajnai ügy. In: JeMa – Jogesetek Magyarázata. 1/2010. 78. p

Koltay András: Az önkényuralmi jelképek korlátozhatóságának kérdése – a Vajnai kontra Magyarország ügy apropóján. In: Magyar Jog 2008. 12. sz.

Molnár Péter: Pótcselekvés. In: Fundamentum, 2000/3. 84–88. p

Sajó András: A faji gyűlölet igazolása büntetendő. In: Fundamentum, 2004/4. 21. p

Szabó András: Gyűlöletbeszéd és gyűlöletre uszítás. In: Kriminológiai Közlemények, 2002/60. 63–68. p

Tóth Gábor Attila: A szólástilalom közvetlen veszélye. In: Jogtudományi közlöny, 2010. (65. évf.) 2. sz. 83-89. old.

Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés filozófiája és kortárs jogelméleti kérdései. Bp.: Rejtjel, 2008.

Vokó György: Bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban, kézirat. 2010.

Zombori Mónika: A közösségek méltóságának védelméről. In: Magyar Jog, 2006/6. 332–339.

P